

UNIVERZITA KARLOVA

Právnická fakulta

Vojtěch Obr

**Vybrané otázky právních forem persekucí v 60.
až 80. letech 20. století v Československu**

Diplomová práce

Vedoucí diplomové práce: doc. JUDr. Jiří Šouša, Ph.D.

Katedra: Katedra právních dějin

Datum vypracování práce (uzavření rukopisu) : 22. 2. 2024

Prohlašuji, že jsem předkládanou diplomovou práci vypracoval/a samostatně, že všechny použité zdroje byly řádně uvedeny a že práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

Dále prohlašuji, že vlastní text této práce včetně poznámek pod čarou má 123.790 znaků včetně mezer.

Vojtěch Obr

V Praze dne 22. 2. 2024

Poděkování

Zde bych rád vyjádřil hlubokou vděčnost a obdiv vedoucímu mé diplomové práce, doc. JUDr. Jiřímu Šoušovi, Ph.D. za možnost zvolit si vlastní téma práce, dále pak veškeré užitečné rady, vstřícnost a neutuchající trpělivost při jejím vedení.

Rovněž bych rád poděkoval za podporu své rodině. Mému tatínkovi, in memoriam, za veškerou motivaci i pomoc při výběru tématu a mamince za laskavou péči.

Věnování

Tuto práci bych rád věnoval památce JUDr. Milady Horákové. Přestože se zde tématicky věnuji období následujících dekad po její justiční vraždě, život, osobnost a utrpení této mimořádné právničky pro mne navždy zůstává symbolem absolutní nepřijatelnosti totalitních režimů minulého století v naší zemi.

Obsah

Úvod.....	1
1. Perzekuce: pojmové a teoretické vymezení.....	3
2. Právní vývoj komunistického Československa od 60. do 80. let	5
2.1. Právní vývoj do roku 1960	5
2.2. Právní vývoj v letech 1960–1968	7
2.3. Právní vývoj v letech 1968–1989	9
3. Obecné otázky perzekucí a jejich forem v režimu dominance Komunistické strany Československa s důrazem na politické perzekuce	11
3.1. Vymezení perzekucí a jejich právních forem ve sféře středoevropských států tzv. sovětského bloku se soustředěním na Československo.....	11
3.2. Vybrané elementy a druhy právních forem perzekucí komunistického režimu před rokem 1960.....	12
4. Vybrané elementy a druhy právních forem perzekucí komunistického režimu po roce 1960, Pražské jaro a normalizační perzekuce.....	17
4.1. Trestní zákon a trestní řád a jejich perzekuční potenciál	17
4.2. Zákon o přečinech č. 150/1969 Sb.	18
4.3. Tzv. pendrekový zákon	20
4.4. Zákonné opatření č. 10/1989 Sb., na ochranu veřejného pořádku	23
4.5. Vybrané politické procesy v 60. – 80. letech	24
4.5.1. Politické procesy na přelomu 60. a 70. let 20. století.....	24
4.5.2. Proces s Plastic People of the Universe.....	25
4.5.3. Proces s Výborem na obranu nespravedlivě stíhaných	27
4.5.4. Procesy s představiteli církve v 70. a 80. letech.....	29
4.6. Trestněprávní perzekuce v souvislosti s brannou povinností	30
5. Vybrané aspekty administrativně právních forem perzekuce.....	33
5.1. Právní perzekuce s politickým podtextem v oblasti státního občanství a volného pohybu osob v letech 1968–1989	33
5.2. Vybrané právní formy perzekuce s politickým podtextem v oblasti školství, mládeže a vzdělávání.....	38
5.3. Vybrané právní formy perzekuce s politickým podtextem v oblasti kultury	40
6. Vybrané aspekty majtkově právních forem perzekuce.....	42
7. Vybrané otázky pracovněprávních forem perzekuce	44
Závěr.....	46
Seznam použitých zdrojů	48

Úvod

Společným znakem totalitních režimů je perzekuce jakýchkoliv názorů či postojů odlišných od těch, které jsou státem uznávané a tolerované. Totalitní režimy proto, aby se mohly udržet u moci, používají určité nástroje tak, aby postihovaly jakýkoliv nesouhlas nebo odpor proti nastolenému režimu. Pokud je řeč o perzekučních nástrojích, mezi ty nejvýznamnější patří nástroje represivní, a to vedle dalších nástrojů jako je propaganda apod. V Československu byl v roce 1948 nastolen totalitní režim¹ pod vládou komunistické strany, který trval do sametové revoluce v roce 1989. Do československého práva po roce 1948 začaly pronikat určité prvky, které byly typické právě pro tento typ nedemokratického režimu a které byly následně využívány v potlačování i odporu proti němu.

Cílem této práce je identifikovat, postihnout a popsat hlavní rysy právních forem politických perzekucí v československém právu, a to v období „druhé fáze“ tohoto režimu, tj. mezi 60. a 80. lety 20. století.

Pokud jde o metody, které byly v práci použity, je možné zmínit metodu deskriptivní pro popis historického rámce práce a pro právní řád komunistického Československa. Dále byla použita diskurzivní analýza, historická analýza a v neposlední řadě i historická analýza.

Jako hlavní zdroje byly použity zákony a podzákonné právní předpisy, dobové komentáře i dobová odborná literatura. Kromě ústavního zákona č. 100/1960 Sb., Ústava Československé socialistické republiky, a ústavního zákona č. 143/1968 Sb., o československé federaci, mezi významné prameny, které byly v práci použity patří např. zákon č. 140/1961 Sb., trestní zákon, zákon č. 141/1961 Sb., trestní řád, Zákon České národní rady č. 39/1969 Sb., o nabývání a pozbývání státního občanství České socialistické republiky, zákon č. 81/1966 Sb., o periodickém tisku a o ostatních hromadných informačních prostředcích, a mnohé další.

Práce také vychází z odborné literatury. Využity byly i odborné monografie zabývající se konkrétními otázkami politických perzekucí – např. kniha J. Pažouta *Trestněprávní perzekuce odpůrců režimu v Československu v období takzvané normalizace (1969-1989)*, K. Kaplana *Stát a církev v Československu v letech 1948-1953, Komunistický režim a politické procesy v Československu. Poznávání komunistické minulosti* autorů Kaplana a Palečka a mnohé další. Co se struktury práce týče. Po pojmovém a teoretickém vymezení perzekuce jako takové, je nastíněn vývoj československého práva po druhé světové válce až do roku 1989, přičemž hlavní pozornost je kladena na specifika právního vývoje souvisejícího s nastolením socialistického režimu.

---

¹ Zákon č. 198/1993 Sb., o protiprávnosti komunistického režimu a odporu proti němu; zákon č. 187/2007 Sb., o Ústavu pro studium totalitních režimů a o Archivu bezpečnostních složek a o změně některých zákonů.

Následně je pozornost soustředěna na obecné otázky perzekuce a perzekuce do roku 1960, ale hlavní pozornost práce se soustředí na vybrané elementy právních forem perzekucí právě po roce 1960, protože toto období je méně badatelsky v ČR pokryto. Menší přitažlivost je dána možná i posílením spíše byrokratických forem útlaku oproti otevřeným a zjevným protiprávnostem a v podstatě veřejně deklarovanému násilí prvního úseku, kdy režim nastupoval k moci a potřeboval být upevněn, majíce přitom podporu relativně nemalé části obyvatel a výraznější aktivní nepřátelství určitých jednotlivců a skupin. Byl tedy na vzestupu, v útoku, zatímco ve zkoumaném období 60. - 80. let 20. století se v Československu spíše bránil při prohlubujícím se odcizení obyvatelstva. Nejprve je pozornost věnována trestným činům a přečinům a jejich perzekučnímu potenciálu, tedy především zákonu č. 140/1961 Sb., trestní zákon, zákonu č. 150/1969 Sb., o přečinech, tzv. pendrekovému zákonu z roku 1969 a zákonnému opatření č. 10/1989 Sb., na ochranu veřejného pořádku. Hlavním cílem je vyložit, jakým způsobem komunistické právo postihovalo odpůrce režimu, a to jak v rámci trestního řízení, tak v rámci soudního řízení např. v případě přečinů stanovených v tzv. pendrekovém zákoně.

Práce se věnuje také politickým procesům, ke kterým došlo během 60. a 80. let 20. století. Přestože v tomto období došlo k několika desítkám politických procesů, byly vybrány pouze ty nejzásadnější – proces s Plastic People of the Universe, proces s Výborem na obranu nespravedlivě stíhaných a politické procesy s představiteli církví.

Kromě trestněprávních forem perzekuce je pozornost soustředěna i na vybrané aspekty administrativně právních forem perzekuce – např. v oblasti státního občanství a volného pohybu osob, v oblasti školství nebo kultury. Stranou pozornosti nezůstává ani problematika majetkového a pracovního práva.

1. Perzekuce: pojmové a teoretické vymezení

Než bude podrobněji pojednáno o perzekucích v době komunistické totality, je třeba vymezit samotný pojem perzekuce, a to ve významu, ve kterém je v této práci použit. Perzekuce znamená postih. Jako taková byla vždy významnou součástí uplatňování státní moci zejm. v nedemokratických režimech, a tedy i ve středoevropských státech tzv. sovětského bloku, protože jejím cílem je udržet nedemokratický režim, odstranit či potlačit jeho odpůrce a odstrašit jedince, kteří by chtěli proti režimu vystupovat. Pokud jde o perzekuce v době komunistického Československa v letech 1948 – 1989, je možné konstatovat, že komunistická státní moc využívala perzekuce v zásadě dvojím způsobem – v první řadě šlo o likvidaci a omezení základních lidských a politických práv a svobod (např. svobody tisku, svobody náboženského vyznání, shromažďovacího práva apod.) v podobě, jak je známe dnes, a to proto, že komunistický režim v Československu nemohl dovolit a zaručit plná občanská a politická práva v liberálním pojetí, protože by následně mohlo v důsledku toho dojít k zániku samotné komunistické moci. Druhý způsob uplatňování perzekucí byl přesně cílen na konkrétní účel tak, aby došlo k prosazení stanovených cílů a k udržení vládnoucí moci.² Komunistický režim měl jiný pohled na pojetí lidských práv a svobod, než jak je tomu dnes. Komunistický režim kladl důraz na tzv. realismus, na hospodářská a sociální práva a spojoval je neoddělitelně s občanskými povinnostmi.

Významnou otázkou v souvislosti s politickou perzekucí je otázka personifikace postihovaných osob a také otázka používaných nástrojů včetně nástrojů právních. Co se týče perzekvovaných osob, jednalo se o osoby, které komunistický režim označuje tyto jedince jako „odpůrce a nepřátele režimu“, a to jednak proto, že vykonávali činnosti, vyjadřovali nesouhlasné postoje či stáli v opozici vůči režimu a jeho představitelům, nebo disponovali určitými definičními znaky (vlastnictví většího majetku, příslušnost k určité skupině např. náboženské apod.), které je a priori stavělo do pozice nepřátelské vůči tehdejšímu státnímu zřízení.³

Co se nástrojů perzekuce týče, jak poukazuje Fiona Feiang Shen-Bayh v knize *Undue Process: Persecution and Punishment in Autocratic Courts* jeden ze zásadních trendů moderních autoritativních režimů, je skutečnost, že politická moc je do značné míry zakotvena v právním řádu⁴. Toto bezesporu platí i pro komunistické Československo, kde politické perzekuce měly svůj

---

² GEBAUER, František. *Soudní perzekuce politické povahy v Československu 1948–1989: (statistický přehled)*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1993. ISBN 80-85270-24-2, s. 6.

³ KAPLAN, Karel. *Proměny české společnosti (1948-1960). Česká společnost po roce 1945*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2007. ISBN 978-80-7285-079-2, s. 25 an.

⁴ SHEN-BAYH, Fiona Feiang, *Undue Process: Persecution and Punishment in Autocratic Courts*, Cambridge: Cambridge University Press 2022, ISBN 978-1-009-19713-7, s. 1.

základ v zákonech a právních normách. V první řadě to tedy byla nezákonnost,⁵ tedy přijímání takových právních předpisů, které byly v rozporu s mezinárodními dokumenty zaručující lidská práva.

---

⁵ Nezákonnosti, resp. porušování socialistické zákonnosti hovořil v určitých okamžicích samotný režim (viz ŠÍŠKA, Miroslav, *O procesech a rehabilitacích: Zpráva "Pillerovy komise" o politických procesech a rehabilitacích v Československu v letech 1949-1968.* 1, 2 / . úvod Miroslav Šiška. Praha : Florenc, 1990.)

2. Právní vývoj komunistického Československa od 60. do 80. let

2.1. Právní vývoj do roku 1960

V únoru 1948 propukla vládní krize, která měla za následek, že nejprve 12 ministrů nekomunistických stran podalo demisi a posléze se k nim připojili i ministři ze sociální demokracie. Šlo o vyústění předchozí poválečné evoluce a zejména právního, hospodářského a společenského vývoje v letech 1946–1948. Politické východisko představoval již Košický vládní program z 5. dubna 1945, v němž bylo zakotvena, jak orientace na Sovětský svaz⁶, tak nová správní organizace i východiska pro novou právní úpravu ekonomického fungování státu a společnosti.⁷ Právní vývoj pak sice byl teoreticky pokračováním právního řádu v rámci Ústavní listiny 1920, v mnoha ohledech však byl i tento rámec opuštěn.⁸ Subjektivní i objektivní okolnosti pak vedly k tomu, že Komunistická strana Československa (dále jen „KSČ“), která se ve volbách na jaře 1946 stala nejsilnější parlamentní stranou. KSČ tak následně obsadila nejvýznamnější vládní posty: předsedou vlády se stal Klement Gottwald, ministrem ochrany práce a sociální péče Zdeněk Nejedlý, ministrem vnitra Václav Nosek.⁹ KSČ vytvářela struktury v rámci nové policejní organizace Sboru národní bezpečnosti tak, aby tento aparát sloužil především jejím politickým zájmům.¹⁰ Důležité byly i majetkoprávní změny.¹¹

Záminkou pro demisi byl tlak KSČ a spory o kontrolu bezpečnostních složek. Ministři, kteří demisi podali, předpokládali, že vláda nebude moci pokračovat ve své činnosti a bude jmenována úřednická vláda. Pod hrozbou generální stávkou následně prezident Edvard Beneš demisi přijal, čímž došlo k potvrzení mocenského monopolu KSČ, neboť uprázdněná místa ministrů obsadili členové původních stran, kteří byli nakloněni spolupráci s komunisty a tři ministerstva nově politici KSČ.¹² Zatímco v první Gottwaldově vládě bylo 9 komunistů, 15

⁶ Např. zde bylo budování československé armády za pomoci Rudé armády nebo zakotvení takové linie zahraniční politiky, která bude v souladu se zahraniční politikou Sovětského svazu. BĚLINA, Pavel. *Dějiny zemí Koruny české*. 6. vyd. Praha: Paseka, 1993. ISBN 80-7185-257-0, s. 249.

⁷ GRÓNSKÝ, Ján, Košický vládní program, In: SCHELLE, Karel, TAUCHEN, Jaromír (eds.). *Encyklopedie českých právních dějin*, III. svazek K – M, Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o. v koedici s Key Publishing, 2015-. ISBN 978-80-7418-282-2, s. 291–301.

⁸ RATAJ, Jan, HOUDA, Přemysl. *Československo v proměnách komunistického režimu*. V Praze: Oeconomica, 2010. ISBN 978-80-245-1696-7, s. 53–63.

⁹ KAPLAN, Karel. *Československo v letech 1948-1953*. Odborná literatura pro učitele. Praha: SPN, 1991. ISBN 80-04-25700-3, s. 45.

¹⁰ Sbor národní bezpečnosti vznikl od roku 1945, ale kodifikován byl až zákonem č. 149/1947 Sb., o národní bezpečnosti. Podřízen byl ministru vnitra, což byl rezort ovládaný komunistickou stranou. Blíže viz DVORÁKOVÁ, Jiřina. *Státní bezpečnost v letech 1945-1953: (organizační vývoj zpravodajských a státně bezpečnostních složek)*. Sešity (Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu PČR). Praha: Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu, 2007. ISBN 978-80-86621-30-2.

¹¹ KOCIAN, Jiří, DEVÁTÁ, Markéta (ed.). *1948: únor 1948 v Československu: nástup komunistické totality a proměny společnosti*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2011. ISBN 978-80-7285-108-9.

¹² KUKLÍK, Jan. *Dějiny československého práva 1945-1989*. Praha: Auditorium, 2011. ISBN 978-80-87284-17-9, s. 77 an.

příslušníků jiných politických stran a 2 nestraníci, v tzv. obrozené vládě Národní fronty to bylo již 12 komunistů, 10 zástupců jiných stran a 2 nestraníci.¹³

Únorovými událostmi začalo v Československu období komunistické diktatury, jež dostala nový ústavní rámec v květnu 1948 jako ústavním zákonem č. 150/1948 Sb. (dále jen „Ústava 9. května“).¹⁴ Ústava 9. května odpovídala novému společenskému uspořádání a již v její preambuli bylo deklarováno, že společenským uspořádáním bude lidová demokracie, která povede k socialismu. Státním zřízením byla podle čl. 1 odst. 1 Ústavy 9. května lidově demokratická republika. V Ústavě 9. května byl zaručen širší katalog občanských práv, kromě již dříve zakotvených byla přidána další práva z oblasti hospodářské a sociální. Podle Roscoe Pounda živé právo tvořilo velký rozdíl mezi stavem *de iure* a *de facto*. Ústava 9. května ukládala také povinnosti – vedle tradičních i další – např. zvelebování národního majetku, což vlastně vytvořilo nerovnost v rámci ochrany vlastnických práv, což by současnou optikou může být nahlíženo také jako určitá majetkoprávní forma perzekuce.

V souvislosti s nastolením komunistického režimu bylo zároveň nutné určitým způsobem upravit nebo změnit právní systém tak, aby lépe odpovídal novému společenskému uspořádání. Proto se pro období v letech 1948–1950 vžilo označení „právní dvoutletka“, během kterého došlo k zásadním změnám československého právního řádu a zákony v něm přijaté se staly normativním rámcem pro aplikaci práva a dobové právní formy perzekucí. Následující období, tedy období 50. let 20. století, pak byla z hlediska aplikace práva správními, soudními i dalšími orgány nejprve ve znamení utužení komunistického režimu, především likvidací možných nepřátel a zastrašení potenciálních odpůrců režimu, též za pomoci soudcovského aktivismu¹⁵, majetkových přesunů od movitějších občanů směrem ke státu a dalších jiných, ať už majetkových nebo osobních perzekucí.¹⁶ Současně došlo i ke změně právního řádu – byly přijaty nové zákony a zákoníky, které daleko lépe odpovídaly novému uspořádání a upravovaly nové skutečnosti, ať už šlo o jiné pojetí vlastnického práva, práv osobních apod.¹⁷

---

¹³ Druhá vláda Klementa Gottwalda [online]. [cit. 7. 2. 2024], poslední úprava 26. 2. 2023. Dostupné z WWW: https://cs.wikipedia.org/wiki/Druh%C3%A1_vl%C3%A1da_Klementa_Gottwalda.

¹⁴ KUKLÍK, *Dějiny československého práva 1945-1989*, s. 84.

¹⁵ KÜHN, Zdeněk. Aplikace práva soudcem v éře střeoevropského komunismu a transformace: analýza příčin postkomunistické právní krize. Beckova edice právní instituty. Praha: C.H. Beck, 2005. ISBN 80-7179-429-5.

¹⁶ JECH, Karel. *Soumrak selského stavu 1945-1960*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2001. ISBN 80-7285-010-5.

¹⁷ BLÁHOVÁ, Ivana, BLAŽEK, Lukáš, KUKLÍK, Jan, ŠOUŠA, Jirí a kol. *Oběti komunistické spravedlnosti: právní aspekty politických procesů 50. let 20. století*. Praha: Auditorium, 2013. ISBN 978-80-87284-48-3, s. 51 an.

2.2. Právní vývoj v letech 1960–1968

Již koncem 50. let 20. století se začalo hovořit o tom, že Ústava 9. května a části na ní navázaného právního řádu zcela neodpovídají potřebám socialistické společnosti a že je třeba vytvořit novou ústavu. Podle vedení KSČ navazujícího na Chruščovovy teze o všelidovém státě a dosažení socialismu¹⁸, měla být nová ústava „*ústavou socialistického státu, který vyřešil problematiku prvního období přechodu od kapitalismu*“¹⁹. Nová ústava byla přijata jako ústavní zákon č. 100/1960 Sb., Ústava Československé socialistické republiky (dále jen „Ústava 1960“). Již v preambuli Ústavy 1960 bylo konstatováno, že socialismus zvítězil a československá společnost vstoupila do nového období dějin, přičemž jejím základním cílem je přechod ke komunismu.

Společenským zřízením byl socialistický stát, „*založený na pevném svazku dělníků, rolníků a inteligence, v jehož čele je dělnická třída*“²⁰. Veškerá moc v Československu patřila podle čl. 2 odst. 1 Ústavy 1960 pracujícímu lidu. Vedoucí silou ve státě byl předvoj dělnické třídy, podle čl. 4 Ústavy 1960, „*Komunistická strana Československa, dobrovolný bojový svazek nejaktivnějších a nejuvědomějších občanů z řad dělníků, rolníků a inteligence*“. Pokud šlo o politické uspořádání, hlavní roli svěřil čl. 6 Ústavy 1960, Národní frontě Čechů a Slováků, do které byly sdruženy společenské organizace pod vedoucí úlohou KSČ. Národní hospodářství bylo podle čl. 12 Ústavy 1960 řízeno státním plánem rozvoje.

Práva a povinnosti občanů zakotvila hlava druhá Ústavy 1960, v níž bylo explicitně zakotveno právo na práci a odměnu za ni²¹, dále pak na odpočinek po vykonané práci²². Byla zde také řada hospodářských a sociálních práv. Mezi povinnosti občanů patřily například ochrana a upevňování socialistického vlastnictví. Podle čl. 37 odst. 1 Ústavy 1960 pak vrcholnou povinností každého občana byla „*obrana vlasti a jejího socialistického zřízení*“ a výkon služby v ozbrojených silách²³. Významnou změnou, kterou Ústava 1960 přinesla, bylo omezení moci slovenských národních orgánů. Slovenská národní rada se měla zabývat pouze věcmi národní a regionální povahy. Naopak došlo ke zvýšení pravomocí národních výborů, což bylo provedeno zákonem č. 65/1960 Sb., o národních výborech. Tyto změny byly důležité pro identifikaci orgánů aplikujících administrativně perzekuční rozhodnutí a opatření.

---

¹⁸ TAUBMAN, William. Chruščov: člověk a jeho doba. Přeložil Milan DVORÁK. Praha: BB/art, 2005. ISBN 80-7341-625-5, s. 112 an.

¹⁹ KUKLÍK a kol., *Dějiny československého práva 1945-1989*, s. 208.

²⁰ Čl. 1 odst. 1 Ústavy 1960, znění platné k 11. 7. 1960.

²¹ Čl. 21 odst. 2 Ústavy 1960.

²² Čl. 22 odst. 1 Ústavy 1960.

²³ Čl. 37 odst. 2 Ústavy 1960.

V 60. letech 20. století československá společnost procházela rychlým vývojem. Postupně se projevovala nespokojenost s komunistickým režimem, která byla urychlena ekonomickou krizí. Volání po ekonomické reformě tak velmi rychle přešlo v celospolečenskou nespokojenost a snahou o tzv. obrodu komunistického režimu. Právě do této doby spadá snaha o částečnou rehabilitaci politických procesů z 50. let 20. století v Československu.²⁴ Společenská nálada se projevila i v KSČ, kde se do popředí dostali zastánci reformy.²⁵ Rozvolňování režimu v roce 1968 a snaha o provedení reformy je v dějinách Československa označováno jako pražské jaro. V KSČ se to projevilo Akčním programem, který prosazoval „socialismus s lidskou tváří“ a požadoval vyrovnání se s problematickou minulostí.²⁶

Do tohoto období spadaly i diskuze o změně ústavy a o novém státoprávním uspořádání Československa. Reformní snahy a pokus o uvolnění komunistického systému ovšem způsobily obavu o směřování Československa ze strany SSSR, což vyústilo ve vojenském zásahu v Československu. Veškeré pokusy o demokratizaci režimu byly zrušeny, jediný požadavek z jara a léta 1968, který byl následně realizován, bylo federativní uspořádání státu. Ústavní zákon č. 143/1968 Sb., o československé federaci, nabyl účinnosti 1. ledna 1969. Československá federace byla označena jako „dobrovolný svazek rovnoprávných národních států českého a slovenského národa“²⁷. K velké změně došlo v zákonodárné moci, která byla svěřena Federálnímu shromáždění, které vykonávalo zákonodárnou moc na úrovni federace. Federální shromáždění bylo dvoukomorové – byla zde Sněmovna lidu a Sněmovna reprezentantů. Současně čl. 42 ústavního zákona č. 143/1968 Sb., o československé federaci, zakotvil zákaz majorizace, tedy nemožnost přehlasování slovenských poslanců, a to v některých konkrétních otázkách vymezených v čl. 42 odst. 2 ústavního zákona č. 143/1968 Sb., o československé federaci. Jednalo se například o otázky nabývání a pozbývání státního občanství, návrhy zákonů v oblasti zahraničních hospodářských vztahů apod.

Každá republika pak měla svůj zákonodárný orgán, kterými byly Česká národní rada a Slovenská národní rada. Jejich zákonodárná moc se omezovala pouze na národní otázky.²⁸

---

²⁴ BURSÍK, Tomáš a PAŽOUT, Jaroslav (ed.). Revize politických procesů a rehabilitace jejich obětí v komunistickém Československu: mezinárodní, vnitropolitické, právní a společenské aspekty. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2021. ISBN 978-80-7516-006-5.

²⁵ KAPLAN, Karel. Kořeny československé reformy 1968. Knihy dokumenty. Brno: Doplněk, 2002. ISBN 80-7239-135-6.

²⁶ KUKLÍK a kol., *Dějiny československého práva 1945-1989*, s. 215.

²⁷ Čl. 1 odst. 2 ústavního zákona č. 143/1968 Sb., o československé federaci, ve znění účinném 1. 1. 1969.

²⁸ Čl. 102–123 ústavního zákona č. 143/1968 Sb., o československé federaci, ve znění účinném 1. 1. 1969.

2.3. Právní vývoj v letech 1968–1989

Období po porážce pražského jara je označováno jako doba tzv. normalizace.²⁹ V této době došlo k vypořádáním se se stoupenci předchozích reforem Pražského jara i dalších osob, které se alespoň formálně neztotožnily s opětovným utužením poměrů v republice či odmítaly intervenci vojsk SSSR a dalších států Varšavské smlouvy, což s sebou přineslo i novou vlnu perzekucí.

V období mezi lety 1968–1971 proběhla první vlna normalizace, kdy došlo k odstraňování symbolů Pražského jara a došlo mj. k dílčí reakci též v oblasti práva vůči předchozímu vývoji. Byla např. významně omezena svoboda shromažďování zákonem č. 126/1968 Sb., o některých přechodných opatřeních k upevnění veřejného pořádku, dále byla omezena svoboda spolčování a byla opět nastolena cenzura, a to zákonem č. 127/1968 Sb., o některých přechodných opatřeních v oblasti tisku a ostatních hromadných informačních prostředků. Do prvního období normalizace spadají i politické procesy a další formy perzekuce, které sice následně pokračovaly až do konce komunistického režimu, nicméně právě v období konce 60. a počátku 70. let 20. století v ČSSR docházelo k takovým perzekucím nejčastěji.

Od druhé poloviny 70. let 20. století se poměry začaly pozvolna vyvíjet. V roce 1976 např. komunistický režim přijal závěrečný akt helsinské konference a Federální shromáždění ratifikovalo Mezinárodní pakt o občanských a politických právech a Mezinárodní pakt o hospodářských, sociálních a kulturních právech, nicméně realita ve druhé polovině 70. let 20. století v Československu byla odlišná. Na tuto skutečnost se snažila upozornit skupina osobností, které podepsaly Prohlášení Charty 77.³⁰

Zmínit lze i určité změny v oblasti ústavy došlo v 80. letech 20. století, které, zdá se, že by vývoj pod vlivem Gorbačovovy politiky perestrojky³¹ a glasnosti³², minimálně vedle k prvkům jakési kvazi čínské cesty. V roce 1988 byl přijat ústavní zákon č. 42/1988 Sb., o změnách v soustavě federálních ústředních orgánů, v jejichž čele stojí člen vlády Československé socialistické republiky, který měnil strukturu a složení federativní vlády. Od roku 1986 se také otevřeně hovořilo o tom, že bude nutné vypracovat novou ústavu. K tomuto účelu byla sestavena speciální komise v čele s generálním tajemníkem Ústředního výboru Komunistické strany Československa (dále jen „ÚVKSC“) Milošem Jakešem. Nová Ústava měla být ústavou federativní a zároveň i

---

²⁹ ANTONÍN, Robert. Encyklopedie českých dějin: osobnosti, fakta a události, které utvářely naši historii. Praha: Reader's Digest Výběr, 2008. ISBN 978-80-86880-65-5 (heslo normalizace).

³⁰ KUKLÍK a kol., *Dějiny československého práva 1945-1989*, s. 227.

³¹ Perestrojka znamená přestavba (PRUŠA, Jirí. *Abeceda reálného socialismu*. [Praha]: Avia Consultants, 2011. ISBN 978-80-260-0686-2, s. 338.)

³² Glasnost, stejně jako perestrojka (přestavba) bylo zavedeno v době normalizace a označovalo politiku otevřenosti. Blíže viz, PRUŠA, *Abeceda reálného socialismu*, s. 87.

ústavou pro Českou socialistickou republiku (dále jen „ČSR“) a Slovenskou socialistickou republiku (dále jen „SSR“)³³.

K řadě změn došlo rovněž v právních odvětvích, jež sloužily jako nástroje právních forem perzekucí. Tak v oblasti trestního práva je nutné zmínit opatření předsednictva Federálního shromáždění č. 99/1969 Sb., o některých přechodných opatřeních nutných k upevnění a ochraně veřejného pořádku, které umožnilo postihnout účastníky demonstrací z roku 1969 v prvním výročí okupace. Platnost tohoto opatření byla do 31. prosince 1969.³⁴ V centru pozornosti státní moci byl také problém zvýšené emigrace po roce 1968, a proto bylo vydáno vládní nařízení č. 114/1969 Sb., jímž se stanoví, v kterých případech může být vydání cestovního dokladu odepřeno, kterým došlo k omezení ve vydávání cestovních dokladů a zároveň i ke zrušení dosavadních cestovních doložek. V roce 1969 došlo taktéž k významné novelizaci trestních kodexů hmotného i procesního práva. Byl vydán zákon č. 148/1969 Sb., kterým se mění a doplňuje trestní zákon č. 140/1961 Sb., dále pak zákon č. 149/1969 Sb., kterým se mění a doplňuje zákon č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním, a zákon č. 150/1969 Sb., o přečinech. Do trestního práva byly zavedeny nové kategorie přečinů. Dalšími novelizacemi byl např. v roce 1973 do trestního práva zaveden trest doživotí nebo tzv. ochranný dohled³⁵, který byl ukládán určitým kategoriím odsouzených po výkonu po propuštění. Právní vývoj režimu byl ukončen tzv. Sametovou revolucí.

---

³³ Blíže viz MATOUŠEK, Stanislav, ZDOBINSKÝ, Stanislav. K aktuálním otázkám ústavního rozvoje ČSSR po XVII. Zjazde KSČ (Podněty k přípravě nové Ústavy ČSSR). In: Stát a právo, 1989, č. 26, ISSN 0585-0967, s. 31 – 47.

³⁴ KUKLÍK a kol., *Dějiny československého práva 1945-1989*, s. 265.

³⁵ Zákon č. 44/1973 Sb., o ochranném dohledu.

3. Obecné otázky perzekucí a jejich forem v režimu dominance Komunistické strany Československa s důrazem na politické perzekuce

3.1. Vymezení perzekucí a jejich právních forem ve sféře střeoevropských států tzv. sovětského bloku se soustředěním na Československo

Po válce v prostoru střední Evropy to byly válečné zkušenosti, vzednutí etatistických a levicových nálad a též vliv Sovětského svazu, který nesl v tomto prostoru hlavní tíhu v boji proti nacistické a fašistické tyranii a za osvobození od ní, jenž určovaly osudy střední a východní Evropy. Důležitým byl i dobový mediální obraz. Ve střední Evropě se postupně prosadil model tzv. lidových demokracií, které se po roce 1945 stávaly satelity Sovětského svazu.³⁶ Režimy střeoevropských zemí východního také s proměnami společenskými a hospodářskými postupně do svých právních řádů inkorporovaly nástroje pro perzekuci politických oponentů a odpůrců režimu. Ulehčeno to bylo napjatou situací počátků Studené války, která se na obou stranách Železné opony projevovala omezováním práv (i na Západě např. v SRN adenauerovskou tzv. militantní demokracií již posvětil Spolkový ústavní soud, v USA mccarthismus) a mimo střední Evropu eskalovala občas v otevřené konflikty (občanská válka v Řecku, válka v Koreji, válka v Indočíně atd.). V rámci typologizace lze rozlišit např. následující právní formy perzekucí, společné ve všech střeoevropských státech východního bloku.

Jen na okraj pro účely této práce, ale první z hlediska důležitosti je třeba zmínit politické procesy. Největší trestněprávní perzekucí byly politické procesy, které probíhaly v 50. letech 20. století, konkrétně v letech 1948–1955. Významnou úlohu v politických procesech sehrávaly tajné služby – v ČSR StB, ale i sovětsí poradci.³⁷ Prvním terčem represí byli ve střeoevropských státech východního bloku obvykle příslušníci opozičních, tedy nekomunistických stran a následně se represe obrátily i dovnitř samotných komunistických stran s cílem najít nepřátelé ve vlastních řadách. V Československu již v roce 1948 byly perzekuci vystaveni funkcionáři a členové nekomunistických stran. V této době Státní bezpečnost³⁸ (dále jen „StB“) vyšetřovala kolem 400 okresních a krajských funkcionářů nekomunistických stran.³⁹ Za tím účelem vznikaly i některé speciální soudní orgány jako s inspirací první Československé republiky obnovený Státní soud⁴⁰ anebo byly využívány běžné soudy či vojenské soudy.

³⁶ KŘEN, Jan. *Dvě století střední Evropy*. Vydání druhé. Praha: Argo, 2019. ISBN 978-80-257-2848-2, S. 624.

³⁷ KUKLÍK a kol., *Dějiny československého práva 1945-1989*, s. 123.

³⁸ StB byla zřízena zákonem č. 149/1947 Sb., o národní bezpečnosti.

³⁹ GEBAUER, *Soudní perzekuce politické povahy v Československu 1948–1989*, s. 13.

⁴⁰ Blíže viz ŠIMÁNKOVÁ, Alena a VOREL, Jaroslav (ed.). *Československá justice v letech 1948-1953 v dokumentech*. Praha: Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu, 2003. ISBN 80-86621-03-0.

Kromě velkých politických procesů ve všech státech střední Evropy, které se nacházely v sovětské sféře vlivu, byly používány velmi podobné prostředky perzekuce – postižení kulaků, kriminalizace různého druhu sociálního jednání, např. tvrdé tresty za porušení pracovní kázně, za neplnění zemědělských dodávek nebo způsobení poruch, které bylo označováno za sabotáž nebo poškozování socialistického vlastnictví.⁴¹

Některé činy, které byly před rokem 1948 beztrestné nebo byly pouhými přestupky, se v době komunistické totality staly trestnými činy. Tábory nucených prací nebyly pouze v Československu, ale i v jiných státech.

Další formou perzekuce v 50. letech 20. století byla perzekuce majetková, která spočívala v omezení osobního vlastnictví.

3.2. Vybrané elementy a druhy právních forem perzekucí komunistického režimu před rokem 1960

V Československu na samém počátku komunistického režimu, tedy v období mezi únorem a říjnem 1948, byl jako právní základ pro perzekuce využíván zákon č. 50/1923 Sb., na ochranu republiky. Následně byl tento zákon nahrazen zákonem č. 231/1948 Sb., na ochranu lidově demokratické republiky. Uvedený zákon zaváděl nové kategorie trestných činů. Podle zákona č. 232/1948 Sb., o státním soudu, byl zřízen státní soud de sídlem v Praze⁴², který se skládal z prezidenta, viceprezidentů a občanských a vojenských soudců a soudců z lidu.⁴³ Zákon č. 231/1948 Sb. a 232/1948 Sb. se staly základními nástroji politické perzekuce a dle uvedených právních norem bylo v období 1948 – 1951 odsouzeno téměř 27 000 osob.⁴⁴

Některé činy, které byly před rokem 1948 beztrestné nebo byly pouhými přestupky, se v době komunistické totality staly trestnými činy. Například přechody hranic, které byly původně pouze přestupky a byly stíhány okresním národním výborem, v roce 1948 už byly chápány jako zločiny přípravy úkladů o republiku, a to nejprve podle § 2 zákona č. 50/1923 Sb., následně jako zločin velezrady podle § 1 odst. 2 zákona č. 231/1948 Sb. Státní prokuratura a Státní soud měly působnost pro celé území Československé republiky, nicméně v Brně a Bratislavě byly zřízeny jejich pobočky.⁴⁵

---

⁴¹ KŘEN, *Dvě století střední Evropy*, s. 644–645.

⁴² § 1 zákona č. 232/1948 Sb., o státním soudu.

⁴³ § 2 zákona č. 232/1948 Sb., o státním soudu.

⁴⁴ FABIŠOVÁ, Marta, VALIŠ, Zdeněk. Státní prokuratura a Státní soud v dokumentech. In: ŠIMÁNKOVÁ, Alena a VOREL, Jaroslav (ed.). *Československá justice v letech 1948-1953 v dokumentech*. Praha: Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu, 2003. ISBN 80-86621-03-0, s. 15.

⁴⁵ FABIŠOVÁ, VALIŠ, *Státní prokuratura a Státní soud v dokumentech*, s. 16.

Prostředkem perzekuce v 50. letech 20. století se staly rovněž tábory nucených prací, které se zformovaly na základě zákona č. 247/1948 Sb., o táborech nucených prací. Je zde opět patrný sovětský model⁴⁶, nicméně pracovní povinnost pro odsouzené osoby nalezneme již v trestních předpisech 18., 19. a první poloviny 20. století.⁴⁷ Účelem zákona bylo vychovávat osoby, které ohrožovaly výstavbu socialistické společnosti byly vychovány k práci „jako občanské povinnosti a aby mohlo být využito jejich pracovních schopností k prospěchu celku (§ 32 ústavy), zřizují se tábory nucené práce“⁴⁸. Převýchovný účel prací byl obdobný účelu z dob předchozích. Rozdíl tohoto perzekučního instrumentu však spočíval v adresátech a recipientech těchto norem.⁴⁹ Zatímco do té doby šlo primárně o osoby „práce se štítící“, nyní byli zahrnuti i odpůrci režimu.⁵⁰ Tábory nucených prací řídilo a spravovalo ministerstvo vnitra, které mohlo svou působnost přenést na krajské národní výbory.⁵¹ U krajského národního výboru začaly působit komise, které byly označovány jako nalézací nebo příkazovací, které mohly do táborů nucených prací posílat lidi na dobu tří měsíců až dvou let.⁵²

První tábor nucených prací byl zřízen v Kladně a 10. prosince 1948 sem bylo posláno 29 mužů, kteří následně pracovali v ocelárnách. Do poloviny roku 1949 bylo zřízeno šestnáct táborů nucených prací a v nich bylo evidováno 3400 lidí. V táboře nucených prací na Mírově byli internováni bývalí důstojníci. Na počátku roku 1950 bylo na území Československa vytvořeno 28 táborů nucených prací, kde bylo internováno 5618 lidí. V první polovině 50. let 20. století ale začal počet internovaných i táborů klesat a poslední tábor nucených prací byl zrušen 15. února 1954.⁵³

Významnou právní normou u majetkové perzekuce v Československu byl zákon č. 46/1948 Sb., o pozemkové reformě, který omezoval vlastnictví půdy na 50 ha na jednotlivce, a zákon č. 47/1948 Sb., o technicko-hospodářských úpravách pozemků, tzv. scelovací zákon, na jehož základě docházelo k úpravám hranic pozemků a k rozorávání mezí. V souvislosti s tzv. socializací venkova souviselo i přijetí zákona č. 69/1949 Sb., o Jednotném zemědělském družstvu.

Po roce 1948 došlo k perzekuci církví v Československu. Hlavní pozornost se samozřejmě soustředila na církve římskokatolickou, vzhledem k nejvyššímu počtu věřících. Perzekuovány

---

⁴⁶ JANÁK, Dušan. Kapitoly o československém vězeňství 1945-1955: historické souvislosti, právní základy a politické aspekty. Opava: Slezské zemské muzeum Opava, 2002. ISBN 80-86224-34-1, s. 6 an.

⁴⁷ Například v trestních zákonech z roku 1803 a 1852.

⁴⁸ § 1 odst. 1 zák. č. 247/1948 Sb., o táborech nucené práce, ve znění účinném od 17. 11. 1948.

⁴⁹ GERLOCH, Aleš. Teorie práva. 7. aktualizované vydání. Právnícké učebnice (Aleš Čeněk). Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2017. ISBN 978-80-7380-652-1, s. 325.

⁵⁰ § 1 a 2 zákona č. 247/1948 Sb., o táborech nucené práce.

⁵¹ § 1 odst. 2 zák. č. 247/1948 Sb., o táborech nucené práce, ve znění účinném od 17. 11. 1948.

⁵² § 3 odst. 2 zák. č. 247/1948 Sb., o táborech nucené práce, ve znění účinném od 17. 11. 1948.

⁵³ FRANCEK, Jindřich. *Zločin a trest v českých dějinách*. V Praze: Rybka Publishers, 1999. ISBN 80-86182-91-6, s. 410–412.

byly ale i jiné církve (např. Českobratrská církev evangelická, Církev československá, Jednota českokobratrská apod.⁵⁴).

Ústava 9. května na jednu stranu připouštěla svobodu vyznání, navíc stanovila, že občané s jakýmkoliv vyznáním a občané bez vyznání jsou si před zákonem rovni⁵⁵, nicméně postupně se postavení církví v Československu začalo zhoršovat. Pokud jde o církevní perzekuci komunistickým režimem po roce 1948 je možné zmínit již např. § 14 Ústavy 9. května, který znamenal omezení výuky náboženství ve školách tím, že „*veškerá výchova a všechno vyučování*“ měly být zařízeny tak, aby „*byly v souladu s výsledky vědeckého bádání a nebyly v neshodě s lidově demokratickým zřízením*“. Dále § 15 Ústavy 9. května, který zaručoval svobodu svědomí⁵⁶, současně ale stanovil, že světový názor nemůže být nikomu na újmu a nemůže být důvodem k tomu, aby někdo neplnil občanskou povinnost.

Církevní politika komunistického režimu po roce 1948 vznikla ve vedení KSČ a do praxe je uvedla tzv. církevní šestka, neboli církevní komise, dále pak Státní úřad pro věci církevní, resp. jeho předseda, a církevní tajemníci. Státní úřad pro věci církevní byl zřízen zákonem č. 217/1949 Sb., o zřízení Státního úřadu pro věci církevní. Úkolem tohoto úřadu bylo dbát na to, aby „*se církevní a náboženský život vyvíjel v souladu s ústavou a zásadami lidově demokratického zřízení, a zajistiti tak pro každého ústavou zaručené právo svobody vyznání, založené na zásadách náboženské snášenlivosti a rovnoprávnosti všech vyznání*“⁵⁷. Státní úřad pro věci církevní byl nástrojem dozoru a správního řízení církví, a především určitou zákonnou autoritou a protiváhou církevní hierarchie.⁵⁸ Hlavní myšlenkou byla deklarovaná nesmiřitelnost komunistického a socialistického světonázoru s náboženskou ideologií.⁵⁹

Státní orgány se snažily omezit život v církvích, tedy především snížení působnosti na lidi prostřednictvím náboženských obřadů a jiné přítomnosti církevních obřadů a rituálních v životě lidí (křest, pohřeb apod.). Omezit či zcela odstranit úřední působení církví (matriky, církevní sňatky), omezení náboženských společností – klášterů apod., podřízení církví státnímu dozoru a dále pak izolace české a slovenské církevní organizace a hierarchie od zahraničních vlivů.⁶⁰

---

⁵⁴ BALÍK, Stanislav a HANUŠ, Jiří. *Katolická církev v Československu 1945-1989*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2007. ISBN 978-80-7325-130-7.

⁵⁵ § 16 odst. 2 Ústavy 9. května.

⁵⁶ § 15 odst. 1 Ústavy 9. května.

⁵⁷ § 2 zákona č. 217/1949 Sb., kterým se zřizuje Státní úřad pro věci církevní.

⁵⁸ KAPLAN, Karel. *Stát a církev v Československu v letech 1948-1953*. Studie - materiály - dokumenty (Doplněk). Brno: Doplněk, 1993. ISBN 80-85765-27-6, s. 96.

⁵⁹ CUHRA, Jaroslav. *Československo-vatikánská jednání 1968-1989*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2001. ISBN 80-7285-008-3, s. 13.

⁶⁰ CUHRA, *Československo-vatikánská jednání 1968-1989*, s. 25.

Pro příklad některých dalších omezení církví po roce 1948 v Československu lze uvést např. zákon č. 218/1949 Sb., o hospodářském zabezpečení církví a náboženských společností, kvůli kterému byly sníženy státní příspěvky a prostředky na hospodaření. Zároveň v souvislosti s touto právní normou bylo rozhodnuto, že dojde k prověření rozpočtu a hospodaření far. Na základě tohoto prověření byl počet far, které obdržely finanční příspěvek, postupně snižován.⁶¹

Církevní představitelé se stali po roce 1948 také speciálním subjektem trestného činu podle § 28 zákona č. 231/1948 Sb., na ochranu lidově demokratické republiky. Podle uvedeného ustanovení se trestného činu zneužití úřadu duchovního dopustil duchovní nebo jiná osoba, která zastávala podobnou náboženskou funkci. Skutkovou podstatou tohoto trestného činu pak bylo zneužití výše uvedeného úřadu „*k vykonání vlivu na věci politického života ve směru nepříznivém lidově demokratickému řádu republiky*“.

Na základě uvedeného ustanovení byli od podzimu 1948 vězněni duchovní „*z politických důvodů..., pro zneužití kazatelen, údajné rozšiřování protistátních letáků, ukryvání politicky pronásledovaných osob nebo pomoc při jejich odchodu do exilu, na Slovensku pro údajnou pomoc zbytkům protisovětských oddílů Banderových*“⁶².

Trestněprávní perzekuce představitelů církve měla své místo i v zákoně č. 86/1950 Sb., trestním zákoně, konkrétně v § 173. Podle § 173 zákona č. 86/1950 Sb., trestního zákona, obsahoval trestný čin maření dozoru nad církvemi a náboženskými společnostmi. Toto trestného činu se dopustil ten, kdo vykonával činnost duchovního v církvi nebo náboženské společnosti bez státního souhlasu. Za spáchání tohoto trestného činu byl stanoven trest odnětí svobody až na tři roky. Podobně mohl být potrestán i ten, který vykonával výše uvedenou činnost na místě, „*pro které nebyl ustanoven se státním souhlasem*“⁶³. Vyšší trestní sazba byla stanovena za takový trestný čin, jehož skutková podstata spočívala v ustanovení jiného k výkonu duchovenské činnosti bez státního souhlasu. Za tento trestný čin byl stanoven trest odnětí svobody na jeden rok až pět let.⁶⁴ Druhou skutkovou podstatou trestného činu maření dozoru nad církvemi a náboženskými společnostmi bylo úmyslné maření a ztěžování výkonu státního dozoru nad církví nebo náboženskou společností, což bylo zakotveno v § 174 odst. 1 zákona č. 86/1950 Sb., trestního zákona. Za tento čin hrozilo odnětí svobody na jeden rok až pět let, přičemž stejný trest hrozil i

---

⁶¹ KAPLAN, *Státní a církev v Československu v letech 1948-1953*, s. 429.

⁶² KAPLAN, *Státní a církev v Československu v letech 1948-1953*, s. 54.

⁶³ § 173 odst. 2 zákona č. 86/1950 Sb., trestního zákona.

⁶⁴ § 173 odst. 3 zákona č. 86/1950 Sb., trestního zákona.

v případě, když někdo úmyslně porušil ustanovení zákona o hospodářském zabezpečení církví a náboženských společností státem⁶⁵.

---

⁶⁵ Trestný čin podle § 174 odst. 2 zákona č. 86/1950 Sb., trestního zákona.

4. Vybrané elementy a druhy právních forem perzekucí komunistického režimu po roce 1960, Pražské jaro a normalizační perzekuce

4.1. Trestní zákon a trestní řád a jejich perzekuční potenciál

Po roce 1960 platil ještě do 31. prosince 1961 trestní zákon přijatý v červenci 1950, tedy zákon č. 86/1950 Sb., trestní zákon. Dne 1. 1. 1962 nabyl účinnosti zákon č. 140/1961 Sb., trestní zákon. Pokud jde o trestní řád, do konce roku 1961 platil zákon č. 64/1956 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád), a 1. ledna 1962 nabyl účinnosti nový trestní řád jako zákon č. 141/1961 Sb., trestní řád.

Všechny uvedené normy měly ve větší či menší míře jistý perzekuční potenciál. Jejich hlavní cíl byl uveden v § 1 zákona č. 140/1961 Sb., trestního zákona⁶⁶, „*chránit společenské a státní zřízení Československé socialistické republiky, socialistické vlastnictví, práva a oprávněné zájmy občanů a vychovávat k řádnému plnění občanských povinností a k zachování pravidel socialistického soužití*“.

Zákon č. 140/1961 Sb., trestní řád, se skládal z obecné a zvláštní části, přičemž v obecné části byly stanoveny základní znaky trestného činu a podmínky trestní odpovědnosti, ve zvláštní části pak byl vyjmenován katalog trestných činů. Pokud jde o perzekuční potenciál, je rozhodně nutné zmínit, že jako jedna z přitěžujících okolností při výměře trestu bylo spáchání trestného činu z nepřátelství k socialistické společnosti.⁶⁷ Zároveň soud mohl podle § 51 zákona č. 140/1961 Sb., trestního zákona⁶⁸, v případě, že byl trestný čin spáchán právě z nepřátelství k socialistickému společenskému a státnímu zřízení uložit trest propadnutí majetku. Přestože již v 60. – 80. letech 20. století v Československu s ohledem na teorii o dosažení socialismu, byl v teorii a praxi trestního práva postupně opuštěn vliv třídního původu pachatele a oběti/obviněného a poškozeného v trestním právu, působil režim vůči svým oponentům právě jejich odlišnou, totiž názorovou identifikací. Již to nebyli nepřátelé původem (kulaci ad.), ale nepřátelé „z přesvědčení“.

Pokud jde o jednotlivé vlastní skutkové podstaty trestných činů, je možné zmínit například trestný čin podle § 92 zákona č. 140/1961 Sb., trestního zákona⁶⁹, rozvracení republiky, jehož objektem byla ochrana socialistického společenského a státního zřízení, územní celistvosti, obranyschopnosti a samostatnosti republiky. Podle tehdejší komentářové literatury⁷⁰ se uvedeného

---

⁶⁶ Ve znění účinném od 1. 1. 1962.

⁶⁷ § 34 písm. a) zákona č. 140/1961 Sb., trestního zákona, ve znění účinném 1. 1. 1962.

⁶⁸ Ve znění účinném k 1. 1. 1962.

⁶⁹ Ve znění účinném k 1. 1. 1962.

⁷⁰ NEZKUSIL, Jiří. *Československé trestní právo: učebnice pro vysoké školy*. Sv. 2. Zvláštní část, Praha: Orbis 1976, s. 24.

trestného činu dopustil ten, kdo se účastnil hromadných nepokojů a násilných akcí proti republice nebo prováděl jinou závažnou nebezpečnou činnost proti socialistické společnosti a proti republice. Tyto násilné akce směřovaly „proti republice (tj. proti republice jako federativnímu státu, resp. proti jejím federativním součástem – národním republikám), jejím orgánům nebo proti společenským organizacím pracujících“⁷¹.

Významný perzekuční potenciál měl i trestný čin sabotáže podle § 97 zákona č. 140/1961 Sb., trestního zákona⁷², který postihoval jednání spáchané v úmyslu poškodit socialistické společenské zřízení nebo státní zřízení, případně obranyschopnost republiky, tak, aby došlo k maření nebo ztížení plnění důležitých úkolů státního orgánu, ozbrojených sil nebo ozbrojeného sboru.⁷³

Významným prostředkem perzekuce představitelů církve pak byl trestný čin podle § 101 zákona č. 140/1961 Sb., trestního zákona, zneužití náboženské funkce, který spočíval ve zneužití náboženské funkce k ovlivnění věcí obecného zájmu z nepřátelství k socialistickému společenskému a státnímu zřízení.

Zákon č. 141/1961 Sb., trestní řád, byl vytvořen tak, aby odpovídal potřebám socialistické společnosti v 60. letech 20. století. Hlavní zásadou trestního řízení byla spolupráce se společenskými organizacemi.⁷⁴ Významné postavení v soudním řízení měly lidové soudy, které projednávaly provinění a majetkové spory, ale zároveň i méně závažné trestné činy, a to v případech, že jim byly postoupeny soudem nebo prokurátorem.⁷⁵

4.2. Zákon o přečinech č. 150/1969 Sb.

Zákon č. 150/1969 Sb., o přečinech, (dále jen „zákon o přečinech“) byl přijat v roce 1969 a účinnosti nabyl 1. 1. 1970. Uvedený zákon byl přijat společně s zákonem č. 149/1969 Sb., který novelizoval zákon č. 141/1961 Sb., trestní řád. Zákon o přečinech nahradil zákon č. 38/1961 Sb., o místních lidových soudech, a i jiné právní normy přijaté v 60. letech 20. století. Pokud jde o novelu trestního řádu, ta v souvislosti s uvedeným zákonem o přečinech zaváděla nový procesní institut, tzv. objasňování přečinů.⁷⁶

Tzv. objasňování se používalo právě pro přečiny podle zákona o přečinech a bylo zkráceným postupem orgánů činných v trestním řízení, resp. jejich postup při tomto objasňování

---

⁷¹ NEZKUSIL, *Trestní právo – zvláštní část*, s. 25.

⁷² Ve znění účinném k 1. 1. 1962.

⁷³ NEZKUSIL, *Trestní právo – zvláštní část*, s. 30.

⁷⁴ § 2 odst. 7, dále pak § 3 – 6 zákona č. 141/1960 Sb., trestního řádu, ve znění účinném k 1. 1. 1962.

⁷⁵ GRIVNOVÁ, Petra, GRIVNA, Tomáš, *Trestní právo procesní*, In: BOBEK, Michal; MOLEK, Pavel a ŠIMÍČEK, Vojtěch. *Komunistické právo v Československu: kapitoly z dějin bezpráví*. Brno: Masarykova univerzita, Mezinárodní politologický ústav, 2009. ISBN 978-80-210-4844-7, s. 589.

⁷⁶ GEBAUER, *Dějiny československého práva 1945-1989*, s. 213.

byl daleko kratší a neobsahoval všechny náležitosti, které požadoval trestní řád v případě vyšetřování trestných činů. Jako příklad je možné uvést, že se nevydávalo rozhodnutí o tom, že bylo vneseno obvinění, nebyla zde povinnost seznámit obviněného s výsledky objasňování apod.

Zákon o přečinech se vztahoval na následující přečiny: přečin proti zájmům socialistického hospodářství⁷⁷, přečin proti majetku v socialistickém a v osobním vlastnictví⁷⁸, přečin pytláctví⁷⁹, přečin proti zájmům socialistické společnosti v oblasti styku s cizinou⁸⁰, přečin proti veřejnému pořádku⁸¹, přečin maření výkonu úředního rozhodnutí⁸², přečin proti pracovní kázi⁸³, přečin proti socialistickému soužití⁸⁴, přečin příživnictví⁸⁵, přečin podílnictví⁸⁶ a přečin nadřžování⁸⁷. Jak je vidět na seznamu přečinů, ne všechny skutkové podstaty spadají do politické perzekuce, nicméně většina z nich měla za cíl perzekuovat lidi, kteří měli nepřátelský postoj ke komunismu a socialistickému státnímu zřízení.

V případě přečinu proti zájmům socialistické společnosti v oblasti styku s cizinou (§ 5 zákona o přečinech), bylo za tento přečin v letech 1970–1989 bylo v Československu odsouzeno 260 lidí⁸⁸. Co tento přečin zahrnoval? Skutkovou podstatou tohoto přečinu bylo porušení zákazu nebo omezení „*dovozu, vývozu nebo průvozu zboží*“⁸⁹, dále pak nepřihlášení zboží k celní prohlídce nebo nakládání se zbožím nedovolený způsobem, tak že pachatel svým jednáním získal majetkový prospěch nikoliv nepatrný. Další skutková podstata výše uvedeného přečinu byla definována v § 5 písm. b) zákona o přečinech a spočívala v dovezení zahraničního tisku ve větším množství, ale nejen tisku. Dotčený přečin se vztahoval i na dovezení filmu nebo fotografického materiálu, který byl zakázán dovážet. Obdobně se tento přečin vztahoval i na vývoz jmenovaných věcí z Československa do zahraničí.

Přečinu proti zájmům socialistické společnosti v oblasti styku s cizinou se dopustil i ten, kdo porušil předpisy o cestovních dokladech (např. obdržení výjezdní doložky na základě nepravdivých nebo neúplných údajů, přečinem bylo i nedodržení výjezdní doložky.⁹⁰

---

⁷⁷ § 2 zákona č. 150/1969 Sb., o přečinech, ve znění účinném 1. 1. 1970.

⁷⁸ § 3 zákona č. 150/1969 Sb., o přečinech, ve znění účinném 1. 1. 1970.

⁷⁹ § 4 zákona č. 150/1969 Sb., o přečinech, ve znění účinném 1. 1. 1970.

⁸⁰ § 5 zákona č. 150/1969 Sb., o přečinech, ve znění účinném 1. 1. 1970.

⁸¹ § 6 zákona č. 150/1969 Sb., o přečinech, ve znění účinném 1. 1. 1970.

⁸² § 7 zákona č. 150/1969 Sb., o přečinech, ve znění účinném 1. 1. 1970.

⁸³ § 8 zákona č. 150/1969 Sb., o přečinech, ve znění účinném 1. 1. 1970.

⁸⁴ § zákona č. 150/1969 Sb., o přečinech, ve znění účinném 1. 1. 1970.

⁸⁵ § 10 zákona č. 150/1969 Sb., o přečinech, ve znění účinném 1. 1. 1970.

⁸⁶ § 11 zákona č. 150/1969 Sb., o přečinech, ve znění účinném 1. 1. 1970.

⁸⁷ § 12 zákona č. 150/1969 Sb., o přečinech, ve znění účinném 1. 1. 1970.

⁸⁸ GEBAUER, *Dějiny československého práva 1945-1989*, s. 215.

⁸⁹ § 5 písm. a) zákona č. 150/1969 Sb., o přečinech, ve znění účinném 1. 1. 1970.

⁹⁰ § 5 písm. d) zákona č. 150/1969 Sb., o přečinech, ve znění účinném 1. 1. 1970.

Komentářová literatura uvádí jako příklad přečinu podle § 5 písm. d) zákona o přečinech, když například občan zamlčí, že jeho blízký příbuzný se zdržuje v cizině bez povolení československých úřadů nebo, že se proti němu vede trestní řízení, které není skončeno.⁹¹

Přečin narušení veřejného pořádku podle § 6 je možné charakterizovat jako účast na akci narušující veřejný pořádek, výzvu k takovéto akci, dále její jakákoliv podpora, neuposlechnutí veřejného činitele nebo vybízení jiné osoby k neuposlechnutí veřejného činitele.⁹² Za přečin podle § 6 písm. a) a c) zákona o přečinech bylo v letech 1970–1989 odsouzeno v Československu 265 lidí.⁹³

4.3. Tzv. pendrekový zákon

Tato forma trestněprávní perzekuce vycházela ze zákonného opatření Předsednictva Federálního shromáždění č. 99/1969 Sb., které bylo přijato dne 22. srpna 1969 a v ten samý den nabylo účinnosti. Samotný text tohoto zákonného opatření byl poprvé projednáván na předsednictvu ÚV KSČ dne 22. srpna 1969 a po schválení vládou pouze s jejími drobnými připomínkami byl odevzdán předsednictvu Federálního shromáždění, které ho ještě ten samý den schválilo. Vládu o nutnosti přijetí uvedeného opatření informoval Oldřich Černík, který mimo jiné uvedl, že „vláda tento návrh jednomyslně doporučuje k přijetí předsednictvu FS. Myslím, že z politických důvodů by bylo velmi účinné, abychom tento návrh přijali dnes, protože rázný zásah, rázná opatření, která následují po ukončení mimořádných akcí na území České socialistické republiky, budou mít dobrý účinek a setkají se s porozuměním poctivých lidí, kteří chtějí slušně a poctivě u nás pracovat“⁹⁴. O den později bylo publikováno.⁹⁵

Důvod vydání zákonného opatření byl formulován již v preambuli uvedeného opatření jako: „V zájmu upevnění a ochrany veřejného pořádku, který je v současné době hrubě narušován, zejména ze strany protisocialistických a protispolečenských živlů, usneslo se předsednictvo Federálního shromáždění podle čl. 58 odst. 3 ústavního zákona č. 143/1968 Sb., o československé federaci, na tomto zákonném opatření.“⁹⁶

⁹¹ HORÁK, Miloš, ROLENC, Oldřich. *Zákon o přečinech. Komentář*. Praha: Orbis 1975, s. 68.

⁹² HORÁK, ROLENC, *Zákon o přečinech. Komentář*, s. 71.

⁹³ GEBAUER, *Dějiny československého práva 1945-1989*, s. 216.

⁹⁴ DVOŘÁČEK, Petr, HALLA, Josef, Demontrace proti okupaci a zákonné opatření č. 99/1969 Sb., In: *Paměť a dějiny* 2019/03, s. 74.

⁹⁵ SKALOŠ, Martin, Procesy v období normalizace, In: SCHELLE, Karel, TAUCHEN, Jaromír (eds.), *Encyklopedie českých právních dějin, IX. svazek Procesy (od roku 1950) – Pů*. Plzeň: Aleš Čeněk 2017, ISBN 978-80-7380-657-6, s. 307–325.

⁹⁶ Preambule, zákonného opatření předsednictva Federálního shromáždění č. 99/1969 Sb., o některých přechodných opatřeních nutných k upevnění a ochraně veřejného pořádku.

V § 1 zákonného opatření předsednictva Federálního shromáždění č. 99/1969 Sb., o některých přechodných opatřeních nutných k upevnění a ochraně veřejného pořádku, bylo vymezeno, na koho se toto zákonné opatření vztahuje. Byli to především ti, kteří se účastnili akcí, jež narušovaly veřejný pořádek, ti, kteří vybízeli k narušování veřejného pořádku, dále pak i ti, kdo takovou akci schvalovali nebo ji podporovali.⁹⁷ Současně se zákonné opatření vztahovalo podle § 1 i na ty, kteří neuposlechli výzvy veřejného činitele k zachování veřejného pořádku a zároveň i na ty, kteří k neuposlechnutí vybízeli. Uvedené zákonné opatření se vztahovalo i na ty, kteří odpírali plnit pracovní povinnosti, tedy povinnosti, které jim vyplývaly z pracovního nebo služebního postavení, případně z pracovního zařazení, čímž ztěžovali udržení veřejného pořádku nebo narušení chodu pracoviště. Současně se právní norma vztahovala i na ty, kteří k akci, která byla uvedena výše, vybízeli.⁹⁸

Lidem, kteří se dopustili jednání uvedené v § 1 zákonného opatření předsednictva Federálního shromáždění č. 99/1969 Sb., o některých přechodných opatřeních nutných k upevnění a ochraně veřejného pořádku, hrozilo potrestání v případě, že se jednalo o přestupek, nikoliv o trestný čin, v podobě trestu odnětí svobody až na tři měsíce nebo mohli být potrestáni peněžitým trestem až do výše 5 000 Kč. V některých případech mohly být uděleny oba tyto tresty zároveň.⁹⁹

Podle § 2 zákonného opatření předsednictva Federálního shromáždění č. 99/1969 Sb., o některých přechodných opatřeních nutných k upevnění a ochraně veřejného pořádku, u přestupku, který byl spáchán podle § 1 tohoto zákonného opatření, stejně jako u trestných činů pobuřování podle § 100 zákona č. 140/1961 Sb., trestního zákona¹⁰⁰, hanobení republiky nebo jejího představitele podle § 102 a 103 zákona č. 140/1961 Sb., trestního zákona, hanobení státu světové socialistické soustavy a jeho představitele podle § 104 zákona č. 140/1961 Sb., trestního zákona, poškozování zájmů republiky v cizině podle § 112 zákona č. 140/1961 Sb., trestního zákona, útoku na státní orgán a orgán společenské organizace podle § 153 a 154 zákona č. 140/1961 Sb., trestního zákona, útoku na veřejného činitele podle § 155 a 156 zákona č. 140/1961 Sb., trestního zákona, ztěžování výkonu pravomoci veřejného činitele podle § 156a zákona č. 140/1961 Sb., trestního zákona, podněcování podle § 164 zákona č. 140/1961 Sb., trestního zákona, schvalování trestného činu podle § 165 zákona č. 140/1961 Sb., trestního zákona, obecného ohrožení podle § 179 zákona č.

---

⁹⁷ § 1 zákonného opatření předsednictva Federálního shromáždění č. 99/1969 Sb., o některých přechodných opatřeních nutných k upevnění a ochraně veřejného pořádku.

⁹⁸ § 1 zákonného opatření předsednictva Federálního shromáždění č. 99/1969 Sb., o některých přechodných opatřeních nutných k upevnění a ochraně veřejného pořádku.

⁹⁹ § 1 zákonného opatření předsednictva Federálního shromáždění č. 99/1969 Sb., o některých přechodných opatřeních nutných k upevnění a ochraně veřejného pořádku.

¹⁰⁰ V tomto případě je zákon č. 140/1961 Sb., trestní zákon, uváděn ve znění účinném od 1. 7. 1967 do 31. 12. 1969.

140/1961 Sb., trestního zákona a výtržnictví podle § 202 zákona č. 140/1961 Sb., trestního zákona, pokud byly spáchány po nabytí účinnosti tohoto zákonného opatření osobou vyhýbající se poctivé práci, a dále pro trestný čin příživnictví podle § 203 zákona č. 140/1961 Sb., trestního zákona, spáchaný po nabytí účinnosti tohoto zákonného opatření, zvýšily se horní hranice trestu odnětí svobody stanovené v zákoně o polovinu.

Ustanovení § 3 zákonného opatření předsednictva Federálního shromáždění č. 99/1969 Sb., o některých přechodných opatřeních nutných k upevnění a ochraně veřejného pořádku, určovalo procesní postup při aplikaci tohoto zákonného opatření. V případě spáchání přestupků podle § 1 nebo trestných činů taxativně stanovených v § 2 zákonného opatření předsednictva Federálního shromáždění č. 99/1969 Sb., o některých přechodných opatřeních nutných k upevnění a ochraně veřejného pořádku, se používalo zákona č. 141/1961 Sb., trestního řádu¹⁰¹. Nicméně vzhledem k tomu, že cílem uvedeného zákonného opatření bylo snížení administrativy, a především zrychlení celého soudního procesu, bylo stanoveno, že zákona č. 141/1961 Sb., trestního řádu se sice použije, nicméně se v rozhodování o uvedených přestupcích a trestných činech nekonalo přípravné řízení a samotné řízení před soudem se zahajovalo na základě trestního oznámení orgánů SNB¹⁰². Tato skutečnost měla za následek, že se členům SNB dala do rukou velká politická moc.¹⁰³

Samotné řízení probíhalo před samosoudcem u okresního soudu, nicméně, pokud jde o úlohu SNB, byla v případě šetření opět posílena její moc, protože podle § 3 písm. d) zákonného opatření předsednictva Federálního shromáždění č. 99/1969 Sb., o některých přechodných opatřeních nutných k upevnění a ochraně veřejného pořádku, protože mohla podezřelého zadržet až na tři týdny v případě, podle uvedeného ustanovení zákonného opatření, že bylo takové doby třeba „*k náležitému objasnění věci, zejména ke zjištění organizátorů akcí narušujících veřejný pořádek*“.

Kromě soudního postihu umožňovalo dotčené zákonné opatření ještě postih v oblasti zaměstnanosti, tzn. pracovního práva. Podle § 4 zákonného opatření předsednictva Federálního shromáždění č. 99/1969 Sb., o některých přechodných opatřeních nutných k upevnění a ochraně veřejného pořádku, totiž ten, kdo svou činností narušoval socialistický řád, a tedy ztratil důvěru potřebnou k zastávání „*své funkce nebo svého dosavadního pracovního místa*“¹⁰⁴ mohl být z funkce odvolán, případně s ním mohl být rozvázán pracovní poměr. Uvedené ustanovení se

---

¹⁰¹ Pro zákonné opatření byl relevantní zákon č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád), ve znění účinném od 1. 7. 1969 do 31. 12. 1969.

¹⁰² § 3 písm. a) zákonného opatření předsednictva Federálního shromáždění č. 99/1969 Sb., o některých přechodných opatřeních nutných k upevnění a ochraně veřejného pořádku.

¹⁰³ SKALOŠ, Martin, *Procesy v období normalizace*, s. 309.

¹⁰⁴ KUKLÍK, *Dějiny československého práva 1945–1989*, s. 392.

netýkalo však jen pracovního práva, nýbrž se vztahovalo i na studenty, kteří mohli být vyloučeni z dalšího studia.¹⁰⁵ Zároveň podle § 5 zákonného opatření předsednictva Federálního shromáždění č. 99/1969 Sb., o některých přechodných opatřeních nutných k upevnění a ochraně veřejného pořádku, byly zrušeny dobrovolné organizace nebo její orgány, pokud její činnost napomáhala narušování veřejného pořádku.

Vzhledem ke společenskému dění a projevům nespokojenosti v prvním výročí okupace, docházelo k hromadným akcím odporu. I přes přijetí uvedeného zákonného opatření, které zkrátilo soudní řízení a prodloužilo dobu vazby, bylo navíc třeba ještě zvýšit počet členů vyšetřovacích skupin. Například v Praze byly vyšetřovací skupiny na Pankráci a v Ruzyni, nicméně bylo nutné ještě zřídit další skupiny, proto byla vytvořena zvláštní skupina s řídicím a organizačním centrem a tzv. vytěžovací skupina, jejímž úkolem bylo usvědčení zadržovaných během vazby i z jiných trestných činů.¹⁰⁶

Podle nařízení vlády č. 54/1970 Sb., o rejstříku trestů, bylo podle § 5 v rejstříku trestů zapsán i přestupek podle zákonného opatření předsednictva Federálního shromáždění č. 99/1969 Sb., o některých přechodných opatřeních nutných k upevnění a ochraně veřejného pořádku, a to tehdy, pokud od odsuzujícího rozsudku neuplynula doba 3 let. Tato skutečnost měla významný vliv na vydání cestovního dokladu, neboť se k žádosti o vydání takového dokladu předkládal i výpis z rejstříku trestů¹⁰⁷.

4.4. Zákonné opatření č. 10/1989 Sb., na ochranu veřejného pořádku

Dalším ze zákonných opatření, které byly v době normalizace způsobily perzekučně uplatnit moc socialistického státu nad občanem, bylo zákonné opatření Předsednictva Federálního shromáždění Československé socialistické republiky č. 10/1989 Sb., na ochranu veřejného pořádku. I toto zákonné opatření mj. ukazuje, že za právní formu s perzekučním potenciálem lze pro normalizační období režimu dominantního postavení Komunistické strany Československa považovat i využití mimořádných obecně závazných normativních aktů stálého tělesa zákonodárského sboru, které mělo být z povahy věci spíše mimořádným zákonodárcem. Přesto s ohledem na flexibilitu a bezpochyby také na „uvědomělejší“ personální substrát jeho členů oproti legislativnímu sboru jako celku, se v daném období stalo významným normotvůrcem právě v oblasti obecně závazných normativních aktů s perzekučním potenciálem.

---

¹⁰⁵ KUKLÍK, *Dějiny československého práva 1945–1989*, s. 393.

¹⁰⁶ BÁRTA, Milan; BŘEČKA, Jan a KALOUS, Jan. *Demonstrace v Československu v srpnu 1969 a jejich potlačení*. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2012. ISBN 978-80-87211-73-1, s. 247.

¹⁰⁷ SKALOŠ, Martin, *Procesy v období normalizace*, s. 285.

Co bylo důvodem vydání tohoto zákonného opatření? V lednu 1989 probíhaly především v Praze demonstrace, které souvisely s výročním úmrtím Jana Palacha. Tato skutečnost se stala předmětem jednání ÚK KSČ dne 20. ledna 1989 jako „*Narušení klidu a veřejného pořádku v Praze socialismu nepřátelskými silami*“, přičemž jako prostředek obrany bylo identifikováno „*zdokonalení, zpřesnění a doplnění právních norem tak, aby bylo agresivní protispolečenské jednání nepřátelských elementů v potřebné míře postihnutelné*“.¹⁰⁸

Hlavním dopadem uvedeného zákonného opatření bylo zvýšení trestní sazby v případě trestného činu podle § 156a zákona č. 140/1961 Sb., trestního zákona, tedy za trestný čin ztěžování výkonu pravomocí veřejného činitele z šesti měsíců na 1 rok. Dále pak při přečinech podle § 6 zákona č. 150/1969 Sb., o přečinech¹⁰⁹, což byly přečiny proti veřejnému pořádku, mohl být stanoven trest odnětí svobody až na 6 měsíců (z původních 3 měsíců) a pokuta dle zákonného opatření mohla dosáhnout až 20 000 Kčs místo původních 5 000 Kčs.

Kromě výše uvedeného dotčené zákonné opatření zavádělo navíc ustanovení § 6 písm. c) do zákona č. 150/1969 Sb., o přečinech, přičemž nová skutková podstata přečinu podle § 6 spočívala také ve vyhotovení, umožnění vyhotovení nebo rozšíření tiskoviny, „*kteřá svým obsahem narušuje zájem socialistického státu na zachování veřejného pořádku*“.

4.5. Vybrané politické procesy v 60. – 80. letech

4.5.1. Politické procesy na přelomu 60. a 70. let 20. století

Po nástupu normalizace se většina badatelů shoduje, že ke stabilizaci poměrů byly využity také právní nástroje včetně represí směřujících proti projevům nesouhlasu nebo kritiky, považovaným režimem za rizikové. Po vydání zákonného opatření č. 99/1969 Sb., o některých přechodných opatřeních nutných k upevnění a ochraně veřejného pořádku, se začala uplatňovat zkrácená řízení a, jak bylo uvedeno výše, dala se větší pravomoc vyšetřovatelům z řad SNB. Nejtěžší tresty, které byly podle uvedeného zákonného opatření uděleny, bylo odnětí svobody na 5 a 6 let, a to Františku Navrátilovi a Františku Vítoušovi za přípravu teroristické akce, „*spočívající v tom, že 23. srpna 1968 vnikli do vojenského objektu v Nové Říši, kde byli zadrženi*“¹¹⁰.

V této době probíhala soudní řízení, jež bývají badateli o minulém režimu řazena mezi politické procesy, zejm. proto, že směřovala proti jednotlivcům či skupinám osob, kteří byli deklarovanými a v zahraničí nezdědky známými odpůrci režimu nebo se v prostředí odpůrců proti

---

¹⁰⁸ CIGÁNEK, František, Předlistopadový parlament ve světle archivní dokumentace, In: *Dvě desetiletí před listopadem 89: sborník*. Historia nova. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1993. ISBN 80-85800-09-8, s. 57–86.

¹⁰⁹ Jedná se o zákon č. 150/1969 Sb., o přečinech, ve znění účinném od 14. 2. 1989 do 27. 11. 1989.

¹¹⁰ SKALOŠ, *Procesy v období normalizace*, s. 310.

režimu pohybovali anebo náleželi k alternativnímu životnímu (např. hudebnímu stylu). Tyto procesy měly však některé odlišné znaky oproti procesům v 50. letech 20. století. Rozdíl spočíval například v tom, že již v 60. – 80. letech je nesoudily speciální soudy, nebyly tresty smrti, nebyly to show trials, režim nepropagoval jejich veřejnost, nedělal z nich „divadlo“, ale veřejně známými se naopak spíše staly v rozporu se záměry režimu. V procesech se soudci více snažili působit jako by šlo o běžné trestní řízení, nebyly zde pověstné politické projevy dr. Urválka a dalších. Také postavení obhájců bylo zcela odlišné, nemuselo být tak pasivní, čemuž napomáhaly i nové procesní předpisy. Shodné, že šlo o procesy proti jakýmsi definičně vymezeným množinám oponentů - v 60. - 80. letech alternativní scéna, církev, hnutí za politické vězně.

První velký politický proces na přelomu 60. a 70. let 20. století v ČSR byl proces se signatáři petice „Deseti bodů“. Petice Deset bodů byla adresovaná federální vládě, Federálnímu shromáždění ČSSR, České národní radě, vládě České socialistické republiky a ÚV KSČ¹¹¹. Součástí této petice bylo vyslovení 10 bodů: odmítnutí sovětské okupace, která byla signatáři nahlížena jako „pošlapání mezinárodního práva, pošpinění jména socialismu i porušení zásad obyčejné slušnosti“. Dále vyjádření nesouhlasu s politikou ústupků, kterou razila československá vláda. Dalším bodem byl požadavek opětného odstranění cenzury, dodržování zákonnosti, odstranění vlivu komunistické strany na státní orgány a zajištění voleb do národních výborů, které byly z důvodů politické situace odkládány.¹¹² Petice byla podepsaná mimo jiné spisovatelem Ludvíkem Vaculíkem, historikem Janem Tesařem, novinářem Karlem Kinclem a dalšími významnými osobnostmi, známými z Pražského jara.

Proces, který následně započal s uvedenými signatáři, se nejprve obrátil na ty, kteří byli ještě členy komunistické strany. Ti byli podrobeni disciplinárnímu řízení a ze strany vyloučení. Všichni signatáři byli obviněni z trestných činů (např. z přípravy na podvracení republiky apod.). Datum soudního procesu se signatáři Deseti bodů byl stanoven na 15. října 1970, přičemž ale postup proti známým osobnostem již začaly sledovat západní informační prostředky. Soudní proces byl na poslední chvíli odročen a nový termín nebyl stanoven.¹¹³

4.5.2. Proces s Plastic People of the Universe

V polovině 70. let 20. století reálně proběhl v ČSSR jeden z významných procesů, a to s pražskou rockovou kapelou Plastic People of the Universe. Tato kapela patřila do hnutí českého a československého undergroundu. Samotný hudební underground vznikl ve druhé polovině 60.

---

¹¹¹ PECKA, Jindřich, PREČAN, Vilém. *Proměny pražského jara 1968–1969: Sborník studií a dokumentů o nekapitulantských postojích v československé společnosti*, Brno: Doplněk 1993, ISBN 80-85270-10-2, s. 281 a násl.

¹¹² PECKA, PREČAN, *Proměny pražského jara 1968–1969*, s. 282–286.

¹¹³ SKALOŠ, Martin, *Procesy v období normalizace*, s. 310.

let 20. století. Samotná kapela byla založená po okupaci, na podzim 1968 Milanem Hlavsou a Josefem Janíčkem. Ti navazovali především na americkou skupinu The Velvet Underground.¹¹⁴ Skupina hrála a zhudebnila texty Egona Bondyho, jejím propagátorem se stal například i historik umění Ivan „Magor“ Jirous.¹¹⁵ Kolem hudebního undergroundu se shromažďovala především vysokoškolská a učňovská mládež, která nebyla spokojená s režimem.

Pokud se mluví o procesu s Plastic People of the Universe, je to poněkud zavádějící termín, protože se jednalo o proces s lidmi, kteří byli spíše podporovateli kapely nikoliv jejími členy. Ze členů jmenovaného hudebního tělesa byl obžalován pouze saxofonista Vratislav Brabenec a básník Ivan Martin Jirous (přezdívaný Magor), který byl uměleckým ředitelem kapely. Jako záminka politického procesu posloužilo vystoupení kapely v Bojanovicích dne 21. února 1976, kde Plastic People of the Universe byla jen jednou z účinkujících hudebních skupin. Není bez zajímavosti, že se do sálu během koncertu dostavila hlídka Veřejné bezpečnosti, která ale shledala vše v pořádku, a vzdálila se.¹¹⁶

Nicméně akce v Bojanovicích následně byla záminkou pro trestní řízení, kdy bylo celkem 22 osob, jež se zúčastnily uvedeného koncertu, obviněno ze spáchání trestného činu podle § 202 zákona č. 140/1961 Sb., trestního zákoníku, tedy trestného činu výtržnictví. Na obranu obžalovaných tehdy vystoupila řada významných československých osobností (např. filozof Jan Patočka, nebo literární kritik Václav Černý).¹¹⁷

Hlavní líčení bylo zahájeno dne 21. září 1976 u okresního soudu pro Prahu – západ, přičemž státní zástupce uvedl, že obžalovaní „organizovali a účastnili se vystoupení hudebních skupin, jejich program byl zaměřen tak, že vyjadřoval neúctu vystupujících ke společnosti a pohrdání jejími morálními zásadami, zejm. soustavným opakováním a zdůrazňováním vulgárních výrazů.“¹¹⁸ JUDr. Otakar Motejl, obhájce Svatopluka Karáska, požádal Jaroslava Seiferta, aby provedl odbornou jazykovou analýzu textů, který poukázal mimo jiné na funkčnost vulgarismů v poezii.

Rozsudek ve věci byl vynesena dne 23. září 1976 a soud shledal obžalované vinnými z trestného činu výtržnictví podle § 202 odst. 1 a 2 zákona č. 140/1961 Sb., trestního zákona. tresty, které soud vynesl, byly poměrně vysoké. Ivan Martin Jirous byl odsouzen k odnětí svobody

---

¹¹⁴ CHURANĚ, Milan. Kdo byl kdo v našich dějinách ve 20. století. 2. rozš. vyd. Praha: Libri, 1998. ISBN 80-85983-64-8, s. 221.

¹¹⁵ BERKOVEC, Jiří, Proces s Plastic People of the Universe (1976), In: SCHELLE, Karel, TAUCHEN, Jaromír (eds.), *Encyklopedie českých právních dějin, IX. svazek Procesy (od roku 1950) – Pů.* Plzeň: Aleš Čeněk 2017, ISBN 978-80-7380-657-6, s. 328 - 332.

¹¹⁶ BERKOVEC, Proces s Plastic People of the Universe (1976), s. 329.

¹¹⁷ BERKOVEC, Proces s Plastic People of the Universe (1976), s. 330.

¹¹⁸ BERKOVEC, Proces s Plastic People of the Universe (1976), s. 330.

v trvání 18 měsíců nepodmíněně, Pavel Zajíček na 12 měsíců nepodmíněně, Svatopluk Karásek a Vratislav Brabenec pak dostali trest odnětí svobody v délce osmi měsíců. Odvolání krajský soud v Praze zamítl a v rozsudku se ztotožnil se závěry soudu nižšího stupně, kdy bylo mimo jiné uvedeno: „*Jejich činnost byla výrazně a převážně protispolečenská, ohrožující zejména správnou a zdravou socialistickou výchovu naší mladé generace, jíž vystoupení obžalovaných byla převážně věnována. Přitom inkriminovaná činnost obžalovaných nebyla projevem nějakých náhlých a ojedinělých impulsů, ale dlouhou dobu trvajícím, vědomým a organizovaným programem, který svou destruktivní povahou narušoval pozitivní úsilí naší kulturní fronty o vytvoření skutečných uměleckých hodnot, které pomáhají realizovat humánní a ušlechtilé cíle naší společnosti.*“¹¹⁹

4.5.3. Proces s Výborem na obranu nespravedlivě stíhaných

V době hluboké normalizace, dne 24. dubna 1978, vznikl v Československu Výbor na obranu nespravedlivě stíhaných (dále jen „VONS“). VONS navazoval na jiné aktivity a akce druhé poloviny 70. let 20. století, což byla především Charta 77. tato občanská iniciativy vznikla na základě nesouhlasu s podpisem Československa Závěrečného aktu Konference v Helsinkách o bezpečnostní situaci v Evropě, kde se Československo zavázalo k dodržování občanských a lidských práv.¹²⁰

Samotné vymezení Charty 77 je ovšem obtížnější, protože obsahovala větší množství textů, pohledů, názorů a komentářů. „*Charta v nich informovala o smyslu své existence, o svých cílech a záměrech. Zabývala se tu jak jednotlivými případy porušování lidských a občanských práv, tak celými oblastmi života či zájmů společnosti, na něž chtěla obrátit pozornost a s nimiž se obracela na nejvyšší politická místa státu. Tato monitorující činnost Charty 77 osvětlovala a prosvětovala prakticky všechny sféry života v Československu – sociální (mj. hospodářské zákonodárství a situaci odborů), ekonomickou a kulturní, justici, školství, stav životního prostředí, zdravotnictví, vězeňství, praxi úřadů omezující svobodné cestování občanů do ciziny, formy a metody diskriminace občanů v zaměstnání a v povolání, postavení menšin a církví, situaci na poli náboženských práv.*“¹²¹

Akce proti VONS byla připravována dlouho dopředu, a to především proto, že hlavní postavy VONS byly i významnými postavami Charty 77, „*a že to byla současně rána Chartě, o*

---

¹¹⁹ BLAŽEK, Pavel, BOSÁK, Vladimír, Akce „Bojanovice“ – 11. listopad 1976, In: *Paměť a dějiny* 2007/01, s. 120–133.

¹²⁰ CÍSAŘOVSKÁ, Blanka a PREČAN, Vilém (ed.). *Charta 77: Dokumenty 1977-1989*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2007. ISBN 978-80-7285-085-3.

¹²¹ CÍSAŘOVÁ, PREČAN, *Charta 77: Dokumenty 1977-1989*, s. XV.

*keré režim doufal, že nebude tak viditelná*¹²². Celý proces začal již v březnu roku 1979 jako trestní stíhání ve věci trestného činu podvracení republiky. Trestný čin podvracení republiky byl zakotven v ustanovení § 98 zákona č. 140/1961 Sb., trestního zákona, ve znění účinném od 1. 1. 1962 do 30. 6. 1990. Skutkovou podstatou uvedeného trestného činu bylo provádění podvratné činnosti proti společenskému a státnímu, tedy socialistickému řízení republiky, a to z nepřátelství k socialistickému režimu, případně provádění podvratné činnosti proti územní celistvosti republiky, její obranyschopnosti, samostatnosti nebo proti jejím mezinárodním zájmům. Za tento trestný čin hrozilo v případě základní skutkové podstaty odnětí svobody na jeden rok až pět let. V případě, že byl trestný čin podvracení republiky spáchán ve spojení s cizí mocí, ve větším rozsahu nebo za branné pohotovosti státu, hrozil trest odnětí svobody na tři léta až deset let.¹²³

Kromě uvedeného trestného činu byly podány žaloby i na přípravu k uvedenému trestnému činu podle § 7 ods. 1 zákona č. 140/1961 Sb., trestního zákona, ve znění účinném od 1. 1. 1962 do 30. 6. 1990.

Zatýkáni začalo 29. května 1979, kdy bylo zatčeno a přivedeno k výslechu 16 členů VONS (Rudolf Battěk, Otta Bednářová, Jarmila Bělíková, Václav Benda, Jiří Dienstbier, Václav Havel, Ladislav Lis, Václav Malý, Dana Němcová, Jiří Němec, Luděk Pacovský, Petr Uhl a Jan Tesař). Současně byly provedeny domovní prohlídky, na jejich základě byly zabaveny fotoaparáty, kamery, magnetofony, písemnosti apod.). Vzhledem ke skutečnosti, že komunistický režim neměl zájem na propagaci trestního řízení a na velké účasti veřejnosti, byla jako soudní síň vybrána nejmenší místnost městského soudu.¹²⁴

Samotné soudní líčení proběhlo 22. a 23. října 1979 u městského soudu v Praze. Městský soud shledal obžalované vinnými z trestného činu podvracení republiky, kterého se dopustili tím, že „*sestavovali, rozmnožovali a rozšiřovali v širším rozsahu na území ČSSR i v zahraničí písemnosti, které senát považuje za závadné*“¹²⁵.

Všichni obžalovaní byli uznáni vinnými z trestného činu podvracení republiky a Petr Uhl byl odsouzen k trestu odnětí svobody na 5 let, Václav Havel na 4 a půl roku, Václav Benda na 4

---

¹²² ŠPONDROVÁ, Pavla, Proces se členy Výboru na obranu nespravedlivě stíhaných (1979), In: SCHELLE, Karel, TAUCHEN, Jaromír (eds.), *Encyklopedie českých právních dějin, IX. svazek Procesy (od roku 1950) – Pů*. Plzeň: Aleš Čeněk 2017, ISBN 978-80-7380-657-6, s. 339 – 343.

¹²³ § 98 odst. 2 zákona č. 140/1961 Sb., trestního zákona, ve znění účinném od 1. 1. 1962 do 30. 6. 1990.

¹²⁴ ŠPONDROVÁ, Proces se členy Výboru na obranu nespravedlivě stíhaných (1979), s. 339.

¹²⁵ BLAŽEK, Petr, BURSÍK, Tomáš. *Pražský proces 1979: vyšetřování, soud a věznění členů Výboru na obranu nespravedlivě stíhaných: dokumenty*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2010. ISBN 978-80-7285-124-9, s. 274.

roky, Jiří Dinstbier a Otta Bednářová na tři roky nepodmíněně, Dana Němcová na dva roky podmíněně se zkušební dobou pěti let.¹²⁶

4.5.4. Procesy s představiteli církve v 70. a 80. letech

Jak bylo uvedeno již výše v textu, cílovou skupinou perzekucí se v letech 1948 – 1989 stali představitelé církví i církve a náboženská hnutí jako korporace, a to především církev římskokatolická, ale též např. Svědkové Jehovovi. Církve byly perzekuovány mnohými prostředky, včetně administrativních, ekonomických apod., nicméně velmi významným prostředkem byla perzekuce trestněprávní, která umožňovala likvidaci nepohodlných představitelů katolické církve i dalších církví, nebo alespoň jejich odstranění z veřejného života.

Již zákon č. 86/1950 Sb., trestní zákon, vymezil několik skutkových podstat trestného činu maření dozoru nad církvemi a náboženskými společnostmi, konkrétně v § 173 a 174 zákona č. 86/1950 Sb., trestního zákona. S přijetím nového trestního zákona v roce 1961, tedy zákona č. 140/1961 Sb., trestního zákona, který nabyl účinnosti 1. ledna 1962, došlo ke změně trestných činů souvisejících s církvemi. Místo několika skutkových podstat byla zakotvena v § 178 zákona č. 140/1961 Sb., trestního zákona, pouze jedna skutková podstata, a to maření dozoru nad církvemi a náboženskými společnostmi. Podle § 178 zákona č. 140/1961 Sb., trestního zákona, „*kdo v úmyslu mařit nebo ztěžovat výkon státního dozoru nad církví nebo náboženskou společností poruší ustanovení zákona o hospodářském zabezpečení církví a náboženských společností, bude potrestán odnětím svobody až na dvě léta nebo peněžitým trestem*“.

Objektem trestného činu podle § 178 byly vztahy mezi orgány státní správy a církvemi nebo náboženskými společnostmi. Hospodářské vztahy mezi uvedenými subjekty byly upraveny zákonem č. 218/1949 Sb., o hospodářském zabezpečení církví a náboženských společností státem, dále pak právními normami nižší právní síly. Normy nižší právní síly pak byla nařízení vlády, které byla jednak z roku 1949, ta se týkala katolické, československé, evangelické a pravoslavné církve. Po roce 1960 přibyla ještě nařízení vlády: č. 70/1968 Sb., o hospodářském zabezpečení církve řeckokatolické státem.

Subjektem trestného činu maření dozoru nad církevními a náboženskými společnostmi mohly být podle soudobé komentářové literatury osoby církve, které působily bez souhlasu státu,

---

¹²⁶ ŠPONDROVÁ, Proces se členy Výboru na obranu nespravedlivě stíhaných (1979), s. 341.

dále pak představitelé duchovní hierarchie, ale i osoby, které bez souhlasu státu spravovaly její majetek.¹²⁷ Za uvedený trestný čin bylo v letech 1962–1989 odsouzeno celkem 489 lidí.¹²⁸

Pokud jde o politické procesy s řeholníky a kněžími v době normalizace, je třeba i zde jako významný mezník zmínit období Pražského jara, kdy došlo k určitému uvolnění, což se projevilo s v církevní oblasti. V období normalizace se opět vrací silná kontrola státu nad církvemi a jejichmi představiteli, stát se snaží o omezení moci a vlivu, především katolické církve, tlumily se především veřejné akce kněží, aktivní život řádových společenstev apod. Ve srovnání s obdobím 50. let 20. století už v době normalizace nedošlo k tam masovému a tuhému teroru, ale i tak je možné v této době hovořit trestněprávní perzekuci církevních představitelů a o politických procesech s řeholníky a kněžími.

Trestný čin, pro který většinou církevní představitelé stanuli před soudem, bylo maření dozoru nad církvemi a náboženskými společnostmi podle § 178 zákona č. 140/1961 Sb., trestního zákona, ve znění účinném od 1. 1. 1962 do 30. 6. 1990. proti duchovním i laikům pak bylo uplatňováno ustanovení § 101 zákona č. 140/1961 Sb., trestního zákona, ve znění účinném od 1. 1. 1962 do 30. 6. 1990, který spočíval ve zneužívání náboženské funkce.

Pokud jde o činnosti, za které byli kněží a řeholníci stíháni, jednalo se především o organizování tajných komunit, ilegální studium bohosloví, přijímání nových členů – v tomto případě se jednalo především o procesy se členy dominikánského a františkánského řádu. Na tomto místě je možné uvést například proces na počátku 80. let s Dominikem Dukou v roce 1981 u Okresního soudu v Plzni, proces Bárta a spol. roku 1982 u Okresního soudu v Liberci, proces Pometlo a spol. v roce 1983 Okresního soudu Plzeň-město.¹²⁹

4.6. Trestněprávní perzekuce v souvislosti s brannou povinností

V Československu byla v 60. – 80. letech 20. století branná povinnost zakotvena v zákoně č. 92/1949 Sb., branný zákon. Na základě ustanovení § 5 odst. 2 zákona č. 92/1949 Sb., branného zákona, ve znění účinném od 2. 5. 1958 do 13. 3. 1990, vznikala branná povinnost občanům, kteří dovršili 17 let věku, a to 1. lednem roku, ve kterém dovršili uvedeného věku. Branná povinnost pak trvala až do 31. prosince roku, v němž občan dovršil 60 let věku.

---

¹²⁷ NEZKUSIL, Jiří. *Trestní právo hmotné – obecná část: celostátní vysokoškolská učebnice pro studenty právnických fakult.* Praha: Panorama 1987, s. 152.

¹²⁸ GEBAUER, František. *Soudní perzekuce politické povahy v Československu 1948–1989: (statistický přehled), s. 204.*

¹²⁹ VLČEK, Vojtěch, *Procesy s řeholníky a kněžími v 70. a 80. letech*, In: SCHELLE, Karel, TAUCHEN, Jaromír (eds.), *Encyklopedie českých právních dějin, IX. svazek Procesy (od roku 1950) – Pů.* Plzeň: Aleš Čeněk 2017, ISBN 978-80-7380-657-6, s. 337–340.

Zároveň podle § 27 odst. 1 zákona č. 92/1949 Sb., branného zákona, ve znění účinném od 1. 10. 1949 do 13. 3. 1990, některé osoby měly povinnost základní služby (pokud neměly povinnost náhradní služby podle § 28). Tato základní služby trvala 24 měsíců.¹³⁰ Zároveň podle § 34 odst. 1 zákona č. 92/1949 Sb., branného zákona, ve znění účinném od 2. 5. 1958 do 13. 3. 1990, odvedencům, kteří se připravovali na určité povolání, bylo možné na jejich žádost povolit odklad základní i náhradní vojenské služby, a to „nejdéle do stanoveného nástupního dne v roce, v němž dovrší 22 let, výjimečně do stanoveného nástupního dne v roce, v němž dovrší 24 let, a jde-li o studující vysokých škol, do ukončení studia, nejdéle však do 28 let“.

Zároveň bylo v § 15 odst. 3 zákona č. 92/1949 Sb., branného zákona, ve znění účinném od 2. 5. 1958 do 13. 3. 1990, stanoveno, že v případě, že je při odvodu prokázáno, že osoba, která má být odvedena, je zdravotně nezpůsobilá, bylo možné její odvod odročit. Takovéto odročení mohlo být na jeden rok, maximálně na 3 roky. Následně rozhodovala komise o schopnosti nebo neschopnosti brance k vojenské službě.

Od 60. let 20. století, kdy se odvody a vojenská služba braly jako jeden z prostředků komunistického režimu, docházelo k tomu, že stále větší počet osob odmítal brannou povinnost a vojenskou službu, přestože nebyl prohlášen neschopen vojenské služby. V této souvislosti se angažoval i VONS, který chtěl prosadit náhradní civilní službu.¹³¹

Kromě branného zákona je pak třeba ještě zmínit zákon č. 122/1978 Sb., o některých služebních poměrech vojáků, který zakotvil určité povinnosti vojáka, včetně přísahy, kdy voják přísahal věrnost pracujícím lidu a mimo jiné obsahoval slova: „*Pro obranu socialismu jsem vždy připraven stát pevně v řadách ozbrojených sil Československé socialistické republiky po boku Sovětské armády i armád ostatních socialistických zemí v boji proti jeho nepřátelům a nasadit i svůj život k dosažení vítězství.*“¹³² I z tohoto důvodu se proti základní vojenské službě zvedala vlna nevole. Navíc se v 70. a 80. letech 20. století v československé společnosti šíří pacifismus, kterým byla údajně ovlivněna více než polovina obyvatelstva.¹³³

Z politických důvodů odmítali vojenskou službu například signatáři Charty 77. Dále je pak možné jmenovat například bývalého posluchače Komenského evangelické bohoslovecké fakulty Aleše Březinu, který v roce 1977 mimo jiné prohlásil, že „*Československá lidová armáda neslouží*

---

¹³⁰ § 27 odst. 2 zákona č. 92/1949 Sb., branného zákona, ve znění účinném od 1. 10. 1949 do 13. 3. 1990.

¹³¹ PAŽOUT, Jaroslav. *Trestněprávní perzekuce odpůrců režimu v Československu v období takzvané normalizace (1969-1989)*. Česká společnost po roce 1945. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2017. ISBN 978-80-7285-205-5, s. 449.

¹³² § 2 odst. 2 zákona č. 122/1978 Sb., o některých služebních poměrech vojáků (úplné znění zákona o některých služebních poměrech vojáků, jak vyplývá z pozdějších zákonných změn a doplňků).

¹³³ TOMEK, Prokop, Možnosti odpírání, vyhýbání se základní vojenské službě a vojenská práce v letech 1969–1992, In: *Historie a vojenství: Časopis Historického ústavu Armády ČR*, roč. 62, 2013, ISSN 0018-2583, s. 4–19.

*k obraně jednotlivce nebo určitého společenství, ale k manipulaci s nimi, k potlačování jejich práv*¹³⁴.

Jako trestněprávní perzekuce těch, kteří odmítali vojenskou službu byly v zákoně č. 140/1961 Sb., trestního zákona, zakotveny trestné činy jako nenastoupení služby¹³⁵. Skutková podstata trestného činu podle § 269 zákona č. 140/1961 Sb., trestního zákona, spočívala ve vyhýbání se vojenské službě, které pro naplnění znaků skutkové podstaty muselo být trvalé. Skutková podstata úmyslného nenastoupení služby dále spočívalo v nenastoupení služby v ozbrojených silách do 24 hodin od doby, která byla uvedena v povolávacím rozkaze. Za tento trestný čin mohl být pachatel potrestán odnětím svobody na jeden rok až na pět let.

---

¹³⁴ PAŽOUT, *Trestněprávní perzekuce odpůrců režimu v Československu v období takzvané normalizace (1969-1989)*, s. 452–453.

¹³⁵ § 269 (úmyslné), § 270 (z nedbalosti) zákona č. 140/1961 sb., trestního zákona, ve znění účinném od 1. 1. 1962 do 30. 6. 1990.

5. Vybrané aspekty administrativně právních forem perzekuce

5.1. Právní perzekuce s politickým podtextem v oblasti státního občanství a volného pohybu osob v letech 1968–1989

Do roku 1960 byla perzekuce v této oblasti prováděna na základě několika právních norem. Jednou z nich byl zákon č. 194/1949 Sb., o nabývání a pozbývání státního občanství. Podle uvedeného zákona mohlo být jako sankce státní občanství dokonce odejmuto. Subjekt, který odnímal státní občanství, bylo ministerstvo vnitra podle § 7 odst. 1 zákona č. 194/1949 Sb., o nabývání a pozbývání státního občanství. Dále zákon stanovil podmínky, za jakých mohlo ministerstvo vnitra občanství odejmout. Bylo to v případě, že se jednalo o osobu, která se zdržovala v cizině a která „*vyvíjela nepřátelskou činnost proti Československu nebo vyvíjela činnost, která mohla porušit zájem Československa*“¹³⁶. Státní občanství mohlo být na základě ustanovení § 7 odst. 1 písm. b) zákona č. 194/1949 Sb., o nabývání a pozbývání státního občanství, odejmuto i osobě, která nezákonně opustila území Československa nebo která, na základě ustanovení § 7 odst. 1 písm. c) zákona č. 194/1949 Sb., o nabývání a pozbývání státního občanství, se nevrátila do Československa ve lhůtě 30 dnů ode dne doručení výzvy ministerstva k návratu.

Podle § 7 odst. 2 zákona č. 194/1949 Sb., o nabývání a pozbývání státního občanství, mohlo ministerstvo vnitra odejmout občanství také osobě, která měla i jiné než československé občanství.

O samotném odnětí československého občanství rozhodovalo v letech 1949–1968 ministerstvo vnitra a v případě, že bylo „*doručení rozhodnutí o odnětí státního občanství nebo výzvy k návratu obtížné, mohlo být nahrazeno veřejnou vyhláškou*“¹³⁷. Vyhláška byla vyvěšena po dobu 15 dnů na úřední tabuli místního a zároveň i okresního národního výboru. Místní a okresní národní výbor byly příslušné dle toho, kde měla osoba, již se vyhláška týkala, trvalý pobyt. Odnětí státního občanství jednomu z manželů nemělo vliv na odnětí státního občanství druhého z manželů nebo jejich dětí.

Pro úplnost je možné dodat, že do roku 1957, konkrétně do 31. prosince 1956, tedy do doby, než nabyl účinnosti zákon č. 63/1956 Sb., kterým se mění a doplňuje trestní zákon č. 86/1950 Sb., mohla být za některé trestné činy udělena jako vedlejší trest ztráta státního občanství. Od 1. ledna 1957 tento trest uložen být nemohl. V dalších trestních kodexech tento trest obnoven nebyl.

Po roce 1968, kdy došlo k vytvoření československé federace, vzniklo občanství české a slovenské. Zároveň občané České republiky a občané Slovenské republiky byli současně také

---

¹³⁶ § 7 odst. 1 písm. a) zákon č. 194/1949 Sb., o nabývání a pozbývání státního občanství.

¹³⁷ ČERNÝ, Jan, VALÁŠEK, Miloš, *České státní občanství: Ucelený výklad právních předpisů upravujících občanství České republiky v návaznosti na státní občanství ČSR, ČSSR a ČSFR*, Praha: Linde 1996. ISBN 80-7201-018-2, s. 80.

občané českoslovenští, tedy občanské Československé socialistické republiky. Pravidla pro nabývání a pozbývání státního občanství byla svěřena federaci. Základním právním předpisem se v roce 1968 stal zákon č. 165/1968 Sb., o zásadních nabývání a pozbývání státního občanství. Tento zákon nabyl účinnosti dne 1. ledna 1969. Na tento zákon pak navázaly zákony, které byly vydány národními radami České a Slovenské republiky, tedy zákon České Národní rady č. 39/1969 Sb., o nabývání a pozbývání státního občanství České socialistické republiky, a zákon Slovenské Národní rady č. 206/1968 Sb., o nabývání a pozbývání státního občanství Slovenské socialistické republiky. Občanství české nebo slovenské bylo československým občanům určeno zákonem ke dni 1. 1. 1969.¹³⁸

Hlavním nástrojem právní perzekuce v oblasti státního občanství v 60. až 80. letech 20. století, bylo podobně jako v předchozích letech odnětí státního občanství. Státní občanství mohlo odejmout ministerstvo vnitra v případě, že dotyčná osoba nabyla cizího státního občanství o odnětí českého, resp. slovenského státního občanství zažádala¹³⁹. Státní občanství bylo odňato tomu, kdo „povolení příslušných československých orgánů vstoupil do cizích vojenských služeb“¹⁴⁰. Státní občanství bylo uděleno také tomu, kdo byl ve službách organizace, jejíž činnost byla zaměřena proti Československé socialistické republice, a to podle § 14a odst. 1 písm. c) zákona č. 39/1969 Sb., o nabývání a pozbývání státního občanství České socialistické republiky (ve znění účinném od 10. 11. 1969 do 28. 3. 1990).

Dále bylo občanství odjímano osobám, které podle § 14a odst. 1 písm. d) zákona č. 39/1969 Sb., o nabývání a pozbývání státního občanství České socialistické republiky (ve znění účinném od 10. 11. 1969 do 28. 3. 1990) opustily nezákonně území Československé socialistické republiky a také těm, kteří se nevrátili do stanovené lhůty, tedy do 30 dnů (ze zámoří do 90 dnů) od doručení výzvy k návratu¹⁴¹. Státní občanství mohlo být odejmuto také těm, kteří podle § 14a odst. 1 písm. f) zákona č. 39/1969 Sb., o nabývání a pozbývání státního občanství České socialistické republiky (ve znění účinném od 10. 11. 1969 do 28. 3. 1990), svými činy poškozovaly důležité zájmy Československé socialistické republiky.

Jako příklad odnětí státního občanství pro poškozování zájmů Československa uvádí F. Janouch příklad Rozhodnutí Ministerstva vnitra ČSR, které odnětí státního občanství podle § 14a

---

¹³⁸ ČERNÝ, Jan, VALÁŠEK, Miloš, *České státní občanství*, s. 85.

¹³⁹ § 14a odst. 1 písm. a) zákona č. 39/1969 Sb., o nabývání a pozbývání státního občanství České socialistické republiky (ve znění účinném od 10. 11. 1969 do 28. 3. 1990).

¹⁴⁰ § 14a odst. 1 písm. b) zákona č. 39/1969 Sb., o nabývání a pozbývání státního občanství České socialistické republiky (ve znění účinném od 10. 11. 1969 do 28. 3. 1990).

¹⁴¹ § 14a odst. 1 písm. e) zákona č. 39/1969 Sb., o nabývání a pozbývání státního občanství České socialistické republiky (ve znění účinném od 10. 11. 1969 do 28. 3. 1990).

odst. 1 písm. f) zákona č. 39/1969 Sb., o nabývání a pozbývání státního občanství České socialistické republiky ve znění zákonného opatření předsednictva České národní rady č. 124/1969 Sb., kterým se mění a doplňuje zákon č. 39/1969 Sb. V rozhodnutí je uvedeno: „*Po projednání a posouzení všech skutečností a podkladů pro rozhodnutí o odnětí státního občanství bylo zjištěno, že za svého pobytu v cizině jste aktivně vystupoval na různých shromážděních, kde jste napadal socialistické společenské zřízení v ČSSR. Stalo se tak např. dne 1. 6. 1974, kdy jste přednesl úvodní projev na výroční schůzi Amnesty International v Duisburgu a ve svém vystoupení ve Svobodné Evropě dne 4. 10. 1974. Tímto jednáním jste poškodil důležité zájmy ČSSR...a současně jste prokázal, že si nezasloužíte cti být nadále státním občanem ČSR a tím i občanem ČSSR.*“¹⁴²

O odnětí státního občanství rozhodovalo ministerstvo vnitra ve správním řízení. K pozbytí státního občanství došlo dnem, kdy rozhodnutí nabylo právní moci. O této skutečnosti ministerstvo vyrozumělo obecní národní výbor místě příslušný podle posledního pobytu osoby, které bylo občanství odejmuto.¹⁴³ Proti rozhodnutí ministerstva vnitra mohl být podán rozklad ministru vnitra, a to podáním, které bylo učiněné u odboru vnitřní správy národních výborů ministerstva vnitra.

Pokud šlo volný pohyb obyvatelstva, platil do roku 1982 zákon č. 52/1949 Sb., o hlášení obyvatelstva a o povolování pobytu cizinců. Hlavním cílem této právní normy byla kontrola, která byla prováděná národními výbory a která směřovala proti nepřítelům socialistického režimu. K tomu byla svoboda pohybu omezena např. i kočujícími osobám, a to zákonem č. 74/1958 Sb., o trvalém usídlení kočujících osob, který nabyl účinnosti 11. listopadu 1958 a byl zrušen k 30. březnu 1998.

Omezení pohybu a pobytu se promítlo také do skutečnosti, že byl v období 1948 - 1989 kontrolován a omezován pohyb československých občanů i v zahraničí, vně hranic Československa. Československé trestní právo znalo trestný čin opuštění republiky již v 50. letech 20. století, kdy ustanovení § 95 zákona č. 86/1950 Sb., trestní zákon, vymezilo jako trestný čin opuštění Československé republiky bez povolení¹⁴⁴, dále pak podle § 95 odst. 2 zákona č. 86/1950 Sb., trestního zákona neuposlechnutí úřední výzvy k navrácení se zpět do Československé republiky¹⁴⁵.

---

¹⁴² JANOUC, František. *Ne, nestěžuji si: malá normalizační mozaika*, Praha: Mladá fronta 1990, s. 200.

¹⁴³ ČERNÝ, Jan, VALÁŠEK, Miloš, *České státní občanství*, s. 98.

¹⁴⁴ § 95 odst. 1 zákona č. 86/1950 Sb., trestního zákona.

¹⁴⁵ Blíže viz např. MAŠKOVÁ, Tereza a RIPKA, Vojtěch. *Železná opona v Československu: usmrcení na československých státních hranicích v letech 1948-1989*. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2015. ISBN 978-80-7330-282-5, PEJČOCH, Ivo. *Hrdinové Železné opony: útěky do svobodného světa s pomocí neobvyklých technických prostředků v letech 1949-1989*. Cheb: Svět křídel, 2008. ISBN 978-80-86808-52-9.

Svoboda pohybu vně hranic Československa byla zakotvena v zákoně č. 63/1965 Sb., o cestovních dokladech, který nahradil zákon č. 53/1949 Sb., o cestovních dokladech, zákon č. 71/1922 Sb., o vystěhovalectví a vládní nařízení č. 66/1963 Sb., o úpravě působnosti ve věcech cestovních pasů. Podle § 1 odst. 1 zákona č. 63/1965 Sb., o cestovních dokladech, nesmí občané Československa překročit hranice Československa pouze s platným československým cestovním dokladem. Cestovní doklad je definován v § 1 odst. 2 zákona č. 63/1965 Sb., o cestovních dokladech, obsahoval „*podstatné údaje o totožnosti občana a označení, pro které státy, na kolik cest a na jakou dobu platí*“.

Kromě toho vládní nařízení č. 114/1969 Sb., jímž se stanoví, v kterých případech může být vydání cestovního dokladu odepřeno, stanovilo případy, kdy cestovní doklady nemusely být občanu Československa, který jinak splnil všechny potřebné náležitosti pro vydání cestovních dokladů, vydány. Vydání cestovního dokladu tak mohlo být odepřeno podle § 4 odst. 1 písm. a) zákona č. 63/1965 Sb., o cestovních dokladech, odepřeno v případě, že cesta do zahraničí byla v rozporu s ochranou bezpečnosti státu, vnitřního pořádku, veřejného zdraví. Podle § 1 vládního nařízení č. 114/1969 Sb., jímž se stanoví, v kterých případech může být vydání cestovního dokladu odepřeno, také v případě, že se jednalo o vycestování do státu, se kterým Československá socialistická republika neudržovala diplomatické styky¹⁴⁶, dále pak, pokud se jednalo o návštěvu občana Československé socialistické republiky, který se zdržoval v zahraničí bez povolení československých úřadů¹⁴⁷. Vydání cestovního pasu bylo odepřeno také v případě, že se jednalo o návštěvu občana, „*proti kterému je veden výkon rozhodnutí pro neplnění vyživovací povinnosti nebo neplnění finančních závazků vůči státu nebo socialistické organizaci*“¹⁴⁸ nebo občana, který jedná tak, že se dá předpokládat, že chce v cizině zůstat i po uplynutí doby, na kterou je doba v zahraničí povolena¹⁴⁹. Cestovní doklad nebyl vydán na cestu, která nebyla devizově kryta¹⁵⁰, a také na cesty bez příslibu deviz, s výjimkou cest za příbuznými v pokolení přímém, ale to pouze v případě, že se nejednalo o situace výše uvedené, resp. ty, které byly vymezené v § 1 písm. a) –

---

¹⁴⁶ § 1 písm. a) vládního nařízení č. 114/1969 Sb., jímž se stanoví, v kterých případech může být vydání cestovního dokladu odepřeno.

¹⁴⁷ § 2 písm. b) vládního nařízení č. 114/1969 Sb., jímž se stanoví, v kterých případech může být vydání cestovního dokladu odepřeno.

¹⁴⁸ § 2 písm. c) vládního nařízení č. 114/1969 Sb., jímž se stanoví, v kterých případech může být vydání cestovního dokladu odepřeno.

¹⁴⁹ § 2 písm. d) vládního nařízení č. 114/1969 Sb., jímž se stanoví, v kterých případech může být vydání cestovního dokladu odepřeno.

¹⁵⁰ § 2 písm. e) vládního nařízení č. 114/1969 Sb., jímž se stanoví, v kterých případech může být vydání cestovního dokladu odepřeno.

e) vládního nařízení č. 114/1969 Sb., jímž se stanoví, v kterých případech může být vydání cestovního dokladu odepřeno¹⁵¹.

V případě, že státní občan Československa chtěl vycestovat do zahraničí a nejednalo se o státy Rady vzájemné hospodářské pomoci (dále jen „RVHP“)¹⁵², bylo nutné, aby jeho cestovní doklad obsahoval výjezdní doložku. Výjezdních doložek bylo několik typů dle účelu cesty a byly vydávány příslušnými orgány Správy pasů a víz SNB k cestám do kapitalistických států a Jugoslávie.

Cestovní doložky byly několika následujících typů. Velmi užívanou byla výjezdní doložka „soukromá cesta“ (označená „P“ jako privat), dále pak výjezdní doložka „služební cesta jednorázová“ (označená modrým pruhem a označením „S“). K dalším typům patřila výjezdní doložka „služební cesta trvalá“ (označená hnědým pruhem a písmenem „ST“, dále existovala výjezdní doložka „vystěhování z ČSSR“ (se světle fialovým pruhem a s označením „V“). Dalším typem byla výjezdní doložka „náhradní“ (označená „N“ a vydávaná československým zastupitelským úřadem při návratu československého občana).¹⁵³

V 60. letech 20. století s přijetím nového trestního kodexu byl trestný čin opuštění republiky zachován, a to v § 109 zákona č. 140/1961 Sb., trestního zákona. Podle ustanovení § 109 odst. 1 zákona č. 140/1961 Sb., trestního zákona, byl potrestáný odnětím svobody až na pět let ten, kdo bez povolení opustí území republiky. Přestože si právní režim komunistického Československa byl vědom skutečnosti, že je to v rozporu s Mezinárodním paktem o občanských a politických právech. Dle komentáře k trestnímu zákonu č. 140/1961 Sb., trestního zákona, z roku 1980 článek 9 Mezinárodního paktu o občanských a politických právech *„každý může svobodně opustit kteroukoliv zemi, i svou vlastní, podle odst. 3, který na předchozí bezprostředně navazuje, jsou však přípustná omezení těchto práv zákonem, jsou-li nutná pro ochranu národní bezpečnosti, veřejného pořádku nebo morálky nebo práv a svobod druhých a která jsou v souladu s ostatními právy uznanými v tomto Paktu“*¹⁵⁴.

Kromě toho byl trestný čin opuštění republiky zdůvodňován skutečností, že *„lidé, kteří z jakéhokoliv důvodu ilegálně odešli do zahraničí nebo tam bez povolení našich příslušných úřadů*

---

¹⁵¹ § 2 písm. f) vládního nařízení č. 114/1969 Sb., jímž se stanoví, v kterých případech může být vydání cestovního dokladu odepřeno

¹⁵² Státy RVHP byly: Bulharsko, Československo, Maďarsko, Polsko, Rumunsko, Sovětský svaz, Albánie, Německá demokratická republika, Mongolsko, Kuba a Vietnam.

¹⁵³ ADAM, Josef. *Příručka pro pohraničníky*, Praha: Naše vojsko 1982, s. 187.

¹⁵⁴ MATYS, Karel, *Trestní zákon: komentář*, 2. díl. Část zvláštní, Praha: Panorama 1980.

*zůstali, se stávají zpravidla objektem zájmu nepřátelských rozvědek a jiných orgánů a bývají zneužíváni k nepřátelským cílům proti republice*¹⁵⁵.

Dále československé trestní právo počítalo i s trestným činem organizování přechodů nebo převozů státních hranic, které spočívalo v organizování a pomoci přechodu státních hranic skupiny jednotlivců nebo jednotlivých osob.

Ne každé nepovolené překročení československý hranic bylo považováno za trestný čin. Opuštění republiky podle § 109 zákona č. 140/1961 Sb., trestního zákona, muselo mít trvalý charakter. V některých případech mohlo jít „pouze“ o přečin proti zájmům socialistické společnosti ve styku s cizinou, a to podle § 5 písm. d) zákona č. 150/1969 Sb., o přečinech. Podle uvedeného ustanovení *„bude potrestán odnětím svobody až na šest měsíců nebo nápravným opatřením nebo peněžitým trestem do výše 5 000 Kčs nebo propadnutím věci, kdo závažnějším způsobem poruší předpisy o cestovních dokladech nebo o podmínkách pobytu v cizině, zejména tím, že vyláká cestovní doklad nebo výjezdní doložku na základě nepravdivých nebo neúplných údajů nebo nedodrží bez závažných důvodů časovou nebo územní platnost cestovního dokladu nebo výjezdní doložky“*.

Pokud jde o skutečné počty spáchání uvedených trestných činů neb přestupku, v letech 1948–1951 uprchlo do zahraničí 25 354 osob a v letech 1952–1963 dalších 3032 osob. K mírnému uvolnění turistického ruchu došlo kolem roku 1968, kdy se zvýšil i počet lidí, kteří vycestovali z Československa legálně. Zatímco v letech 1964–1967 emigrovalo 7403 lidí, v roce 1967 však ilegálně opustilo Československo 2136 lidí.¹⁵⁶ Významná změna trendu opuštění republiky logicky nastala po srpnu 1968, tedy zatímco v první polovině roku 1968 odešlo nelegálně do zahraničí 806 lidí, po okupaci v srpnu 1968 se například jen do Jugoslávie odešlo 80 000 československých občanů, z nichž 40 000 chtělo trvale odejít z Československa.¹⁵⁷

5.2. Vybrané právní formy perzekuce s politickým podtextem v oblasti školství, mládeže a vzdělávání

Další oblastí, která se po roce 1948 silně proměnila, bylo bezesporu také školství. Proměna po roce nastolení komunistické moci měla několik aspektů. Prvním aspektem byly změny organizační, druhým potom změny v oblasti ideologické. V oblasti organizace školství je možné zmínit zákon č. 95/1948 Sb., o základní úpravě jednotného školství, který nabyl účinnosti 1. září 1948. Jednalo se o zákon z pera ministra školství Zdeňka Nejedlého, který zpečetil zákon

---

¹⁵⁵ ADAM, *Příručka pro pohraničníky*, s. 63.

¹⁵⁶ HANZLÍK, Jan, Československá emigrace očima tajných materiálů, In: *Securitas imperii: sborník k problematice bezpečnostních služeb*, 2002, č. 9, ISSN 1804-1612, s. 270.

¹⁵⁷ HANZLÍK, Československá emigrace očima tajných materiálů, s. 275.

církevních škol a vytvořil novou školskou soustavu, jež se vymezila proti školské soustavě rakouskouherské a prvorepublikové. Zároveň došlo k zestátnění školství.¹⁵⁸

Dle uvedeného zákona školy v Československu tvořily jednotnou soustavu¹⁵⁹ a byla zavedena nová kategorizace škol: mateřské (do šesti let věku), školy prvního stupně (národní) a druhého stupně (střední) do 15 let věku a školy třetího stupně.¹⁶⁰ Pokud jde o druhý aspekt, tedy o ideologické směřování, platilo pro všechny školy bez výjimky, že vychovávaly „*národně a politicky uvědomělé občany lidově demokratického státu, statečné obránce vlasti a oddané zastánce pracujícího lidu a socialismu*“¹⁶¹. Není bez zajímavosti, že náboženská výuka byla v zákoně č. 95/1948 Sb., o základní úpravě jednotného školství, zmíněna, nicméně tato výchova podléhala podle § 19 odst. 3 zákona č. 95/1948 Sb., o základní úpravě jednotného školství, dozoru ministerstva školství a osvěty, které ji přezkoumávalo „*z hlediska občanské a náboženské snášenlivosti*“.

Nová organizace školy byla stanovena zákonem č. 186/1960 Sb., o soustavě výchovy a vzdělávání (školský zákon), který nabyl účinnosti 28. prosince 1960 a byl účinný do roku 1984. Za základní a povinnou školní docházku byla stanovena devítiletá základní škola¹⁶². V oblasti ideologické byl tento zákon daleko striktnější, než zákon z roku 1948. Ideologické působení v něm nebylo určené pouze škole, ale § 1 odst. 5 zákona č. 186/1960 Sb., školského zákona, ukládal povinnosti také rodičům, kteří měli „*vychovávat své děti ve shodě se školou v uvědomělé občany socialistické republiky a být jim vzorem při plnění všech občanských povinností*“.

Pokud jde o vysoké školy, v 50. a v první polovině 60. let 20. století platil zákon č. 58/1950 Sb., o vysokých školách. Vysoké školy, do té doby platformy svobodného myšlení a inovací, byly také po roce 1948 podřízeny státnímu dozoru a komunistické ideologii. Pro vysoké školy byl jako poradní, iniciativní a koordinační sbor ministra školství, věd a umění zřízen Státní výbor pro vysoké školy¹⁶³. Podívej se do Vysoké školy měly samozřejmě povinnost i ideově formovat studenty podle § 25 odst. 2 zákona č. 58/1950 Sb., o vysokých školách: „*Studenti jsou povinni pracovat ze všech sil, aby splnili co nejlépe studijní plán a stali se tak odborně i politicky vyspělými budovateli socialismu.*“

---

¹⁵⁸ KRÁLÍKOVÁ, Marie, NEČESANÝ, Josef, SPĚVÁČEK, Václav, *Nástin vývoje všeobecného vzdělání v českých zemích*. Praha: SPN 1977, s. 75–76.

¹⁵⁹ § 1 odst. 1 zákona č. 95/1948 Sb., o základní úpravě jednotného školství.

¹⁶⁰ § 1 odst. 1 zákona č. 95/1948 Sb., o základní úpravě jednotného školství.

¹⁶¹ § 2 zákona č. 95/1948 Sb., o základní úpravě jednotného školství.

¹⁶² § 5 odst. 1 a 2 zákona č. 186/1960 Sb., školského zákona.

¹⁶³ § 5 odst. 1 zákona č. 58/1950 Sb., o vysokých školách.

Podobně jako do všech oblastí, i do oblasti školství zasáhly události roku 1968 a následná normalizace. Na studenty středních a vysokých škol, kteří se velmi často účastnili akcí během roku 1968 a současně také demonstrací při prvním výročí okupace v roce 1969, se vztahovalo zákonné opatření předsednictva Federálního shromáždění č. 99/1969 Sb., o některých přechodných opatřeních nutných k upevnění a ochraně veřejného pořádku. Podle § 4 uvedeného zákonného opatření mohli být všichni studenti, kteří se dopustili přestupku stanoveného v tomto zákonném opatření vyloučeni ze studia.

Perzekuce v oblasti vysokého školství se projevovala i na selekci lidí, kteří byli přijati k vysokoškolskému studiu. Ve vyhlášce ministerstva školství České socialistické republiky ze dne 28. prosince 1975 o přijímání ke studiu na vysoké školy, je v § 2 odst. 1 uvedeno, že přihlášky ke studiu na vysoké školy obsahují hodnocení uchazeče ředitelem školy, které je připraveno ředitelem školy, třídním učitelem a výchovným poradcem. Součástí tohoto hodnocení bylo pak i „*vývoj žákovy osobnosti po dobu studia na střední škole, zejména jeho schopnosti, vědomosti, dovednosti a rodinné prostředí*“. Právě rodinné prostředí často rozhodovalo o tom, na jakou vysokou školu a zda vůbec se dotyčný uchazeč dostane. V případě přihlášek na vysoké školy vychovávající učitele a na fakultu žurnalistiky Univerzity Karlovy zasílali „*ředitelé škol krajským národním výborům*“¹⁶⁴, tedy v těchto případech byla kontrola uchazečů ještě daleko přísnější. Tyto přihlášky na vysoké školy zasílaly národní výbory.

5.3. Vybrané právní formy perzekuce s politickým podtextem v oblasti kultury

Komunistický režim, podobně jako všechny ostatní totalitní režimy, se udržoval u moci tak, že znemožňoval jakékoliv svobodné projevy občanů a kontroloval každou oblast veřejného života. Této kontrole se nevyhnula ani oblast kultury. Hlavní zbraní byla bezesporu cenzura, která byla v Československu zavedena v roce 1953.¹⁶⁵ K zániku cenzury došlo během pražského jara zákonem č. 84/1968 Sb., kterým se mění zákon č. 81/1966 Sb., o periodickém tisku a o ostatních hromadných informačních prostředcích. Uvedenou právní normou bylo do § 17 zákona č. 81/1966 Sb., o periodickém tisku a o ostatních hromadných informačních prostředcích, doplněno, že cenzura je nepřípustná, přičemž došlo k vymezení cenzury, kterou byly podle § 17 odst. 2 zákona č. 81/1966 Sb., o periodickém tisku a o ostatních hromadných informačních prostředcích, „*zásahy státních orgánů proti svobodě slova a obrazu a jejich šíření hromadnými informačními prostředky*“.

---

¹⁶⁴ § 1 odst. 1 vyhlášky ministerstva školství České socialistické republiky č. 163/1975 Sb., ze dne 28. prosince 1975, o přijímání ke studiu na vysoké školy

¹⁶⁵ KUKLÍK a kol., *Dějiny československého práva 1945-1989*, s. 304.

Ke znovuzavedení cenzury došlo po vpádu sovětských vojsk do Československa v srpnu 1968. Již koncem září nabyl účinnosti zákon č. 127/1968 Sb., o některých přechodných opatřeních v oblasti tisku a ostatních hromadných informačních prostředků. Pro kontrolu tisku pak byly zřízeny nové instituce, jednak Úřad pro tisk a informace a po federalizaci vznikl Český úřad pro tisk a informace, Slovenský řad pro tisk a informace a Federální úřad pro tisk a informace.¹⁶⁶ Na úřady pro tisk a informace přešla působnost ministerstva kultury, která spočívala v usměrňování a kontrole činnosti periodického tisku a ostatních hromadných prostředků.¹⁶⁷ Podle soudobé literatury úřady pro tisk a informace měly zároveň zajišťovat ochranu státních zájmů v tisku a jiných informačních prostředcích a dbát na to, aby „nebyly v tisku a jiných hromadných informačních prostředcích zveřejněny skutečnosti, které jsou v rozporu s důležitými zájmy vnitřní a zahraniční politiky státu“¹⁶⁸. V čele Českého úřadu pro tisk a informace a Slovenského úřadu pro tisk a informace byli jmenováni ředitelé. Ředitelé byli jmenováni českou a slovenskou vládou na návrh ministra kultury. Ředitel byl ze své funkce odpovědný ministru.¹⁶⁹

Omezování v oblasti kultury se soustředilo nejen na tisk a kontrolu periodik, ale také na literaturu. Cenzura zasáhla nejen v té době tvořící autory, ale z knihoven byly vyřazovány „závadné knihy“, resp. knihy zakázaných autorů. V roce 1972 ministerstvo školství vydalo Pokyny k prověrce knihovních fondů jednotné soustavy ČSR. V Pokynech bylo uvedeno: „*Ve snaze zvýšit účinnost knihoven (!) jako významného nástroje státní kulturní politiky a zabezpečit jejich politické a kulturní výchovné poslání vydává ministerstvo kultury České socialistické republiky tyto pokyny... Za tiskoviny se závadným politicko-ideovým obsahem se považují tiskoviny, které jsou v rozporu se zásadami politiky socialistických států. Jde především o všechny druhy revizionistické a pravicově oportunistické literatury, díla obsahující a propagující kapitalistický řád, předmnichovskou republiku a různé buržoazní politické a filozofické směry..., dále T. G. Masaryka a E. Beneše a ostatních buržoazních politiků, jakož i literaturu legionářskou.*“¹⁷⁰

---

¹⁶⁶ KUKLÍK a kol., *Dějiny československého práva 1945-1989*, s. 304.

¹⁶⁷ § 1 odst. 2 zákona č. 127/1968 Sb., o některých přechodných opatřeních v oblasti tisku a ostatních hromadných informačních prostředků.

¹⁶⁸ ČEŠKA, Zdeněk, ZDOBINSKÝ, Stanislav, *Základní práva, svobody a povinnosti občanů ČSSR a jejich ochrana v právním řádu*, Praha: Svoboda 1987, s. 168.

¹⁶⁹ JANÁK, Jan, KUBÍČEK, Jaromír, *Přehled vývoje ústavních a správních institucí v Československu od r. 1945*, Praha: Státní pedagogické nakladatelství 1972, s. 234.

¹⁷⁰ TOMÁŠEK, Dušan, *Pozor, cenzurováno!, aneb, Ze života soudružky cenzury*, Praha: Vydavatelství a nakladatelství MV ČR 1994, ISBN 80-85821-16-8, s. 154.

6. Vybrané aspekty majetkově právních forem perzekuce

Pokud jde o vývoj v 60. – 80. letech 20. století, je pro oblast majetkových práv třeba mít na paměti dobovou koncepci vlastnického práva, které nechápalo vlastnictví jako právní institut jednotného obsahu a ochrany, ale kategorizovalo jej, přičemž zvýšenou ochranu mělo tzv. socialistické vlastnictví (v této době státní, družstevní a vlastnictví socialistických organizací), naopak v novém občanském zákoníku č. 40/1964 Sb., bylo soukromé vlastnictví upraveno až na závěr, byť s odkazem analogie k vlastnictví osobnímu. Subjekt vlastníka (tj. typ vlastnictví) dokonce ovlivňoval míru nebezpečnosti trestného činu. V této souvislosti lze zmínit, že v roce 1970 bylo vydáno zákonné opatření předsednictva Federálního shromáždění č. 15/1970 Sb., o zániku práva osobního užívání bytu a vyklizení bytu občanů, kteří se protiprávně zdržují mimo území Československé socialistické republiky. Toto zákonné opatření se vztahovalo na občany, kteří se neoprávněně zdržovali mimo území Československé socialistické republiky¹⁷¹. Právo užívání bytu zaniklo občanu, který pobýval mimo území Československa, po uplynutí jednoho měsíce od skončení platnosti výjezdní doložky. S majetkem, který v bytě zůstal, následně disponoval národní výbor.

Zásah do vlastnických práv byl dále prohlouben zákonem č. 131/1982 Sb., kterým se měnil a doplňoval občanský zákoník, byť v jiných ohledech navracel tento obecně závazný normativní akt do právního řádu v roce 1964 opuštěné tradiční instituty (vydržení, vydědění ad.). Velmi zásadní bylo ustanovení § 453a, které se nově vložilo za § 453 zákona č. 40/1964 Sb., občanského zákoníku, následujícího znění: *„Dopustil-li se vlastník věci takového protiprávního jednání, jímž se trvale zbavil možnosti věc obvyklým způsobem užívat, připadá věc do vlastnictví státu, pokud je v rozporu se zájmem společnosti, aby vlastník s věcí dále nakládal. Obdobně přecházejí na stát i jiná majetková práva občana, s výjimkou práva dědického, práva z odpovědnosti za škodu na zdraví nebo jiného práva omezeného jen na jeho osobu. Státu však nepřipadá ten majetek, jehož je nezbytně třeba k uspokojení životních potřeb osob, o jejichž výživu nebo výchovu je vlastník věci, nebo ten, jemuž svědčí majetkové právo, povinen pečovat, a dále majetek, který jiný nabyl od vlastníka v dobré víře.“*

Podle Důvodové zprávy k uvedenému zákonu vycházelo ustanovení § 453a k podstaty obsahu institutu osobního vlastnictví, které spočívalo v užívání věci pro svou potřebu a v zákazu

---

¹⁷¹ § 1 odst. 1 zákonné opatření předsednictva Federálního shromáždění č. 15/1970 Sb., o zániku práva osobního užívání bytu a vyklizení bytu občanů, kteří se protiprávně zdržují mimo území Československé socialistické republiky.

zneužívání vlastnického práva proti zájmům socialistické společnosti. V okamžiku, kdy je věc užívána v rozporu se zájmy společnosti, není třeba poskytovat vlastníkovu ochranu.¹⁷²

Soudobý komentář k občanskému zákoníku¹⁷³ vymezoval současně i situace, které vedly k pozbytí vlastnického práva. K obecnému vymezení protiprávního jednání se dále řadily i situace, na které dopadalo zákonné opatření předsednictva Federálního shromáždění č. 15/1970 Sb., o zániku práva osobního užívání bytů a vyklizení bytu občanů, kteří se protiprávně zdržují mimo území Československa, přičemž podle autorů komentáře, se na situace vymezené uvedeným zákonným opatřením bude nadále nahlížet jako na situace podle § 453a zákona č. 40/1964 Sb., občanského zákoníku, ve znění novely č. 131/1982 Sb.

---

¹⁷² ČEŠKA, Zdeněk, KABÁT, Jozef, ONDŘEJ, Josef, ŠVESTKA, Jiří, *Občanský zákoník. Komentář*. Díl II. (§ 222 až 510), Praha: Panorama 1987, s. 624.

¹⁷³ ČEŠKA, KABÁT, ONDŘEJ, ŠVESTKA, *Občanský zákoník. Komentář*, s. 625.

7. Vybrané otázky pracovněprávních forem perzekuce

Do poloviny 60. let 20. století docházelo v Československu k významným změnám i v oblasti pracovního práva. Po roce 1948 je zde patrná tendence ztenčování kapitalistického sektoru a pracovní oblasti se soustředí na centralizované plánování a zlepšení podmínek pracujících. V červnu 1965 byl přijat nový zákoník práce, a to jako zákon č. 65/1965 Sb., který nabyl účinnosti 1. ledna 1966.

Velmi významnou v oblasti pracovního práva byla pracovní povinnost. Podle tehdejšího filozofického i právního nazírání byla pracovní povinnost, tedy „všeobecnost práce“ „nezbytnost, aby každý práce schopný člen společnosti vykonával užitečnou práci podle svých schopností.“¹⁷⁴ Pracovní povinnost byla zakotvená jednak v čl. 19 odst. 2 Ústavy 1960, který stanovil: „*Ve společnosti pracujících může jednotlivec dospět k plnému rozvinutí svých schopností a k uplatnění svých oprávněných zájmů jen aktivní účastí na rozvoji celé společnosti, především náležitým podílem na společenské práci. Proto je práce ve prospěch celku přední povinností a právo na práci předním právem každého občana.*“

Vyhýbat se práci také bylo jedním ze znaků skutkové podstaty trestného činu příživnictví podle § 203 zákona č. 140/1961 Sb., trestního zákona, ve znění účinném k 1. 1. 1962. Hlavním znakem příživnictví bylo, že osoba byla vydržována někým jiným. Jak uváděla tehdejší literatura: „*Jde tu o postih parazitní formy jednání, v němž se z hlediska právní úpravy prosazují rysy nových, socialistických požadavků na vztah k práci a jejím výsledkům – buržoazní „svoboda“ soukromého vlastnictví výrobních prostředků a svobodného nakládání se soukromým vlastnictvím a jeho užitky bránily buržoaznímu zákonodárci omezovat jednotlivce v tom, aby někoho vydržoval, dával mu část svého majetku, případně prostředky k obživě apod.; jen v úzce ohraničených případech (např. ohrožovalo-li by vydržování mravnost) mohl zákon zasáhnout.*“¹⁷⁵

Za příživnictví byly v sobě komunistického režimu postihovány určité skupiny osob. První skupinou byla taková, kdy mezi vydržovatelem a vydržovaným bylo citové nebo rodinné pouto. Kromě partnerského vztahu, což M. Vlček označuje za „skrytou prostituci“ do této skupiny patřily např. matky, manželky nebo babičky, které poskytovaly výživu muži, který by mohl pracovat, případně rodiče, které vydržovali své děti. Další skupinou, která byla pro trestný čin příživnictví často postihována, byli tuláci nebo lidé s kočovným způsobem života. Na kočující skupiny se vztahoval zákon č. 74/1958 Sb., o trvalém usídlení kočujících osob. Jako poslední skupinu M. Vlček uvádí prostitutky.¹⁷⁶

¹⁷⁴ VOLKOV, Michail Ivanovič. Slovník politické ekonomie, Praha: Svoboda 1982, s. 86.

¹⁷⁵ VLČEK, Martin. Příživnictví v československém trestním právu, Praha: Academia 1985, s. 26.

¹⁷⁶ VLČEK, Příživnictví v československém trestním právu, 28 an.

Význam práce a plnění pracovních povinností bylo možné dovodit i ze skutkové podstaty dalšího trestného činu, a to trestného činu porušování povinnosti v provozu socialistické organizace podle § 129 a § 130 zákona č. 140/1961 Sb., trestního zákona, ve znění účinném k 1. 1. 1962. Tento trestný čin spočíval v porušení nebo nesplnění důležité povinnosti související s pachatelovým zaměstnáním, povoláním, postavením nebo funkcí, které má za následek poruchu hospodářského provozu (např. provozu ve výrobě, dopravě, zemědělství apod.), a to státní, družstevní nebo jiné socialistické organizace a způsobí tak škodu na majetku v socialistickém vlastnictví.¹⁷⁷

---

¹⁷⁷ NEZKUSIL, *Československé trestní právo – zvláštní část*, s. 81.

Závěr

Zatímco právní sankce a normy s perzekučním potenciálem, stejně jako tzv. politická trestná činnost provází právní řád českých zemí v podstatě od nepaměti, vždy záleží též na přiměřenosti a účelu. Komunistické Československo v letech 1948–1989 využívalo určité formy perzekuce tak, aby mohlo zakročit proti těm, kteří nesouhlasili s nastoleným politickým režimem, případně se proti němu stavěli na odpor. Nejvýznamnější byly bezesporu perzekuce v oblasti trestněprávní, které byly zakotvené v zákonech č. 86/1950 Sb., trestním zákoně, zákoně č. 140/1961 Sb., trestním zákoně účinném od 1. ledna 1962 a zákoně č. 141/1961 Sb., trestním řádu, který nabyl účinnosti také na počátku roku 1962. Uvedené právní normy chránily komunistický režim a socialistické zřízení. Právě zločiny proti socialistickému zřízení a proti socialistické společnosti byly vnímány jako nejtěžší.

V roce 1968, kdy došlo k určitému uvolnění totalitního režimu, které je známé jako tzv. pražské jaro, nastalo období normalizace, pro které bylo typické obnovení politických perzekucí, což se následně projevilo i množstvím politických procesů v 70. a 80. letech 20. století. Mezi nimi byly nejvýznamnějšími proces s Plastic People of the Universe v roce 1976, Proces s Výborem na obranu nespravedlivě stíhaných v roce 1978 a procesy s církevními hodnostáři.

Socialistické zákonodárství reagovalo na společenskou situaci a v roce 1969, v prvním výročí sovětské invaze, kdy došlo k četným demonstracím, bylo přijato zákonné opatření Předsednictva Federálního shromáždění č. 99/1969 Sb., podle kterého mohli být potrestáni účastníci demonstrací, a to ve zvláštním režimu soudního řízení.

Určité formy perzekuce se projevily i v jiných oblastech než pouze na poli trestního práva. Určité formy politické perzekuce je možné vysledovat i na poli státního občanství a v oblasti volného pohybu osob, dále v oblasti kultury a školství nebo v pracovněprávní oblasti. Tyto formy perzekuce směřovaly především k udržení pořádku v konkrétních oblastech (školství, kultura apod.), a také k prosazování komunistických a socialistických idejí v duchu sovětského modelu (např. v oblasti pracovního práva).

V období po pražském jaru, v době tzv. normalizace, došlo po krátkém období společenského uvolnění opět k omezování společenského života a zavádění nových forem perzekuce. Významně byla omezena svoboda shromažďování zákonem č. 126/1968 Sb., o některých přechodných opatřeních k upevnění veřejného pořádku, dále byla omezena svoboda spolčování a byla opět nastolena cenzura, a to zákonem č. 127/1968 Sb., o některých přechodných opatřeních v oblasti tisku a ostatních hromadných informačních prostředků.

Významnou roli po roce 1968 hrály také politické procesy, které sice neměly intenzitu a krutost procesů konaných v 50. letech 20. století, ale byly namířeny proti odpůrcům a kritikům

režimu. První velký politický proces na přelomu 60. a 70. let 20. století v ČSR byl proces se signatáři petice „Deset bodů“. Petice Deset bodů byla adresovaná federální vládě, Federálnímu shromáždění ČSSR, České národní radě, vládě České socialistické republiky a ÚV KSČ. V polovině 70. let 20. století reálně proběhl v ČSSR jeden z významných procesů, a to s pražskou rockovou kapelou Plastic People of the Universe. Tato kapela patřila do hnutí českého a československého undergroundu. Mezi další významné procesy 70. let 20. století patřil proces s Výborem na obranu nespravedlivě stíhaných.

K určitým změnám došlo také v právních odvětvích, které sloužily jako nástroje právních forem perzekucí. Na poli trestního práva bylo významné opatření předsednictva Federálního shromáždění č. 99/1969 Sb., o některých přechodných opatřeních nutných k upevnění a ochraně veřejného pořádku, které umožnilo postihnout účastníky demonstrací z roku 1969 v prvním výročí okupace. Platnost tohoto opatření byla do 31. prosince 1969. V centru pozornosti státní moci byl také problém zvýšené emigrace po roce 1968, a proto bylo vydáno vládní nařízení č. 114/1969 Sb., jímž se stanoví, v kterých případech může být vydání cestovního dokladu odepřeno, kterým došlo k omezení ve vydávání cestovních dokladů a zároveň i ke zrušení dosavadních cestovních doložek.

V roce 1969 došlo taktéž k významné novelizaci trestních kodexů hmotného i procesního práva. Byl vydán zákon č. 148/1969 Sb., kterým se mění a doplňuje trestní zákon č. 140/1961 Sb., dále pak zákon č. 149/1969 Sb., kterým se mění a doplňuje zákon č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním, a zákon č. 150/1969 Sb., o přečinech. Do trestního práva byly zavedeny nové kategorie přečinů. Dalšími novelizacemi byl např. v roce 1973 do trestního práva zaveden trest doživotí nebo tzv. ochranný dohled, který byl ukládán určitým kategoriím odsouzených po výkonu po propuštění. Právní vývoj režimu byl ukončen tzv. Sametovou revolucí.

Seznam použitých zdrojů

1. Seznam použité literatury

ADAM, Josef. *Příručka pro pohraničníky*, Praha: Naše vojsko 1982.

ANTONÍN, Robert. *Encyklopedie českých dějin: osobnosti, fakta a události, které utvářely naši historii*. Praha: Reader's Digest Výběr, 2008. ISBN 978-80-86880-65-5.

BALÍK, Stanislav a HANUŠ, Jiří. *Katolická církev v Československu 1945-1989*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2007. ISBN 978-80-7325-130-7.

BÁRTA, Milan; BŘEČKA, Jan a KALOUS, Jan. *Demonstrace v Československu v srpnu 1969 a jejich potlačení*. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2012. ISBN 978-80-87211-73-1.

BĚLINA, Pavel. *Dějiny zemí Koruny české*. 6. vyd. Praha: Paseka, 1993. ISBN 80-7185-257-0.

BERKOVEC, Jiří, *Proces s Plastic People of the Universe (1976)*, In: SCHELLE, Karel, TAUCHEN, Jaromír (eds.), *Encyklopedie českých právních dějin, IX. svazek Procesy (od roku 1950) – Pů*. Plzeň: Aleš Čeněk 2017, ISBN 978-80-7380-657-6, s. 328–332.

BÍLÝ, Jiří Libor. *Právní dějiny na území ČR: vysokoškolská učebnice. Vysokoškolské právnícké učebnice*. Praha: Linde, 2003. ISBN 80-7201-429-3.

BLÁHOVÁ, Ivana, BLAŽEK, Lukáš, KUKLÍK, Jan, ŠOUŠA, Jiří a kol. *Oběti komunistické spravedlnosti: právní aspekty politických procesů 50. let 20. století*. Praha: Auditorium, 2013. ISBN 978-80-87284-48-3, s. 51 an.

BLAŽEK, Pavel, BOSÁK, Vladimír, Akce „Bojanovice“ – 11. listopad 1976, In: *Paměť a dějiny* 2007/01, s. 120–133.

BLAŽEK, Petr, BURSÍK, Tomáš. *Pražský proces 1979: vyšetřování, soud a věznění členů Výboru na obranu nespravedlivě stíhaných: dokumenty*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2010. ISBN 978-80-7285-124-9.

BURSÍK, Tomáš a PAŽOUT, Jaroslav (ed.). *Revize politických procesů a rehabilitace jejich obětí v komunistickém Československu: mezinárodní, vnitropolitické, právní a společenské aspekty*. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2021. ISBN 978-80-7516-006-5.

- CIGÁNEK, František, Předlistopadový parlament ve světle archivní dokumentace, In: *Dvě desetiletí před listopadem 89: sborník*. Historia nova. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1993. ISBN 80-85800-09-8, s. 57–86.
- CÍSAŘOVSKÁ, Blanka a PREČAN, Vilém (ed.). *Charta 77: Dokumenty 1977-1989*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2007. ISBN 978-80-7285-085-3.
- CUHRA, Jaroslav. *Československo-vatikánská jednání 1968-1989*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2001. ISBN 80-7285-008-3.
- ČERNÝ, Jan, VALÁŠEK, Miloš, *České státní občanství: Ucelený výklad právních předpisů upravujících občanství České republiky v návaznosti na státní občanství ČSR, ČSSR a ČSFR*, Praha: Linde 1996. ISBN 80-7201-018-2.
- ČEŠKA, Zdeněk, KABÁT, Jozef, ONDŘEJ, Josef, ŠVESTKA, Jiří, *Občanský zákoník. Komentář. Díl II. (§ 222 až 510)*, Praha: Panorama 1987.
- ČEŠKA, Zdeněk, ZDOBINSKÝ, Stanislav, *Základní práva, svobody a povinnosti občanů ČSSR a jejich ochrana v právním řádu*, Praha: Svoboda 1987.
- DVOŘÁČEK, Petr, HALLA, Josef, Demonstrace proti okupaci a zákonné opatření č. 99/1969 Sb., In: *Paměť a dějiny 2019/03*, s. 74–88.
- DVOŘÁKOVÁ, Jiřina. *Státní bezpečnost v letech 1945-1953: (organizační vývoj zpravodajských a státně bezpečnostních složek)*. Sešity (Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu PČR). Praha: Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu, 2007. ISBN 978-80-86621-30-2.
- FABIŠOVÁ, Marta, VALIŠ, Zdeněk. Státní prokuratura a Státní soud v dokumentech. In: ŠIMÁNKOVÁ, Alena a VOREL, Jaroslav (ed.). *Československá justice v letech 1948-1953 v dokumentech*. Praha: Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu, 2003. ISBN 80-86621-03-0, s. 15.
- FRANCEK, Jindřich. *Zločin a trest v českých dějinách*. V Praze: Rybka Publishers, 1999. ISBN 80-86182-91-6.
- GEBAUER, František. *Soudní perzekuce politické povahy v Československu 1948 - 1989: (statistický přehled)*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1993. ISBN 80-85270-24-2.
- GERLOCH, Aleš. *Teorie práva*. 7. aktualizované vydání. Právnícké učebnice (Aleš Čeněk). Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2017. ISBN 978-80-7380-652-1.

- GRÓNSKÝ, Ján, Košický vládní program, In: SCHELLE, Karel, TAUCHEN, Jaromír (eds.). *Encyklopedie českých právních dějin, III. svazek K – M*, Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o. v koedici s Key Publishing, 2015-. ISBN 978-80-7418-282-2, s. 291–301.
- GŘIVNOVÁ, Petra, GŘIVNA, Tomáš, Trestní právo procesní, In: BOBEK, Michal; MOLEK, Pavel a ŠIMÍČEK, Vojtěch. *Komunistické právo v Československu: kapitoly z dějin bezpráví*. Brno: Masarykova univerzita, Mezinárodní politologický ústav, 2009. ISBN 978-80-210-4844-7, s. 582–610.
- HANZLÍNK, Jan, Československá emigrace očima tajných materiálů, In: *Securitas imperii: sborník k problematice bezpečnostních služeb*, 2002, č. 9, ISSN 1804-1612, s. 269–307.
- HAVELKOVÁ, Barbora, Pracovní právo, In: BOBEK, Michal; MOLEK, Pavel a ŠIMÍČEK, Vojtěch. *Komunistické právo v Československu: kapitoly z dějin bezpráví*. Brno: Masarykova univerzita, Mezinárodní politologický ústav, 2009. ISBN 978-80-210-4844-7, s. 478–512.
- HORÁK, Miloš, ROLENC, Oldřich. *Zákon o přečinech. Komentář*. Praha: Orbis 1975.
- CHURANĚ, Milan. *Kdo byl kdo v našich dějinách ve 20. století*. 2. rozš. vyd. Praha: Libri, 1998. ISBN 80-85983-64-8.
- JANÁK, Dušan. *Kapitoly o československém vězeňství 1945-1955: historické souvislosti, právní základy a politické aspekty*. Opava: Slezské zemské muzeum Opava, 2002. ISBN 80-86224-34-1.
- JANÁK, Jan, KUBÍČEK, Jaromír, *Přehled vývoje ústavních a správních institucí v Československu od r. 1945*, Praha: Státní pedagogické nakladatelství 1972.
- JANOUC, František. *Ne, nestěžuji si: malá normalizační mozaika*, Praha: Mladá fronta 1990.
- JECH, Karel. *Soumrak selského stavu 1945-1960*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2001. ISBN 80-7285-010-5.
- KAPLAN, Karel a PALEČEK, Pavel. *Komunistický režim a politické procesy v Československu. Poznávání komunistické minulosti*. Brno: Barrister & Principal, 2001. ISBN 80-85947-75-7.
- KAPLAN, Karel. *Československo v letech 1948-1953*. Praha: SPN, 1991. ISBN 80-04-25700-3.

- KAPLAN, Karel. *Kořeny československé reformy 1968. Knihy dokumenty*. Brno: Doplněk, 2002. ISBN 80-7239-135-6.
- KAPLAN, Karel. *Proměny české společnosti (1948-1960). Česká společnost po roce 1945*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2007. ISBN 978-80-7285-079-2.
- KAPLAN, Karel. *Stát a církev v Československu v letech 1948-1953. Studie - materiály - dokumenty (Doplněk)*. Brno: Doplněk, 1993. ISBN 80-85765-27-6.
- KRÁLÍKOVÁ, Marie, NEČESANÝ, Josef, SPĚVÁČEK, Václav, *Nástin vývoje všeobecného vzdělání v českých zemích*. Praha: SPN 1977.
- KŘEN, Jan. *Dvě století střední Evropy*. Vydání druhé. Praha: Argo, 2019. ISBN 978-80-257-2848-2.
- KUKLÍK, Jan. *Dějiny československého práva 1945-1989*. Praha: Auditorium, 2011. ISBN 978-80-87284-17-9.
- MAŠKOVÁ, Tereza a RIPKA, Vojtěch. *Železná opona v Československu: usmrcení na československých státních hranicích v letech 1948-1989*. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2015. ISBN 978-80-7330-282-5.
- MATOUŠEK, Stanislav, ZDOBINSKÝ, Stanislav. K aktuálním otázkám ústavního rozvoje ČSSR po XVII. Zjazde KSČ (Podněty k přípravě nové Ústavy ČSSR). In: *Stát a právo*, 1989, č. 26, ISSN 0585-0967, s. 31 – 47.
- MATYS, Karel, *Trestní zákon: komentář, 2. díl. Část zvláštní*, Praha: Panorama 1980.
- MINISTERSTVO VNITRA. *O novém trestním právu. Příručky pro národní výbory, svazek 22*, Praha 1950.
- NEZKUSIL, Jiří a kol. *Trestní právo hmotné – obecná část: celostátní vysokoškolská učebnice pro studenty právnických fakult*. Praha: Panorama 1987.
- NEZKUSIL, Jiří. *Československé trestní právo: učebnice pro vysoké školy. Sv. 2. Zvláštní část*, Praha: Orbis 1976.
- PAŽOUT, Jaroslav. *Trestněprávní perzekuce odpůrců režimu v Československu v období takzvané normalizace (1969-1989). Česká společnost po roce 1945*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2017. ISBN 978-80-7285-205-5.

- PECKA, Jindřich, PREČAN, Vilém. *Proměny pražského jara 1968–1969: Sborník studií a dokumentů o nekapitulantských postojích v československé společnosti*, Brno: Doplněk 1993, ISBN 80-85270-10-2.
- PEJČOCH, Ivo. *Hrdinové Železné opony: útěky do svobodného světa s pomocí neobvyklých technických prostředků v letech 1949-1989*. Cheb: Svět křídel, 2008. ISBN 978-80-86808-52-9.
- PRUŠA, Jiří. *Abeceda reálného socialismu*. [Praha]: Avia Consultants, 2011. ISBN 978-80-260-0686-2.
- RATAJ, Jan, HOUDA, Přemysl. *Československo v proměnách komunistického režimu*. V Praze: Oeconomica, 2010. ISBN 978-80-245-1696-7.
- RŮŽIČKA, Daniel. Procesy související s babickým případem (1951). In: SCHELLE, Karel, TAUCHEN, Jaromír (eds.). *Encyklopedie českých právních dějin, IX. svazek Procesy (od roku 1950) – Pů*. Plzeň: Aleš Čeněk 2017, ISBN 978-80-7380-657-6, s. 84–89.
- SHEN-BAYH, Fiona Feiang, *Undue Process: Persecution and Punishment in Autocratic Courts*, Cambridge: Cambridge University Press 2022, ISBN 978-1-009-19713-7.
- SKALOŠ, Martin, Procesy v období normalizace, In: SCHELLE, Karel, TAUCHEN, Jaromír (eds.), *Encyklopedie českých právních dějin, IX. svazek Procesy (od roku 1950) – Pů*. Plzeň: Aleš Čeněk 2017, ISBN 978-80-7380-657-6, s. 307–325.
- ŠIMÁNKOVÁ, Alena a VOREL, Jaroslav (ed.). *Československá justice v letech 1948-1953 v dokumentech*. Praha: Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu, 2003. ISBN 80-86621-03-0.
- ŠPONDROVÁ, Pavla, Proces se členy Výboru na obranu nespravedlivě stíhaných (1979), In: SCHELLE, Karel, TAUCHEN, Jaromír (eds.), *Encyklopedie českých právních dějin, IX. svazek Procesy (od roku 1950) – Pů*. Plzeň: Aleš Čeněk 2017, ISBN 978-80-7380-657-6, s. 339 – 343.
- TAUBMAN, William. *Chruščov: člověk a jeho doba*. Přeložil Milan DVOŘÁK. Praha: BB/art, 2005. ISBN 80-7341-625-5.
- TOMÁŠEK, Dušan, *Pozor, cenzurováno!, aneb, Ze života soudružky cenzury*, Praha: Vydavatelství a nakladatelství MV ČR 1994, ISBN 80-85821-16-8.

TOMEK, Prokop, Možnosti odpirání, vyhýbání se základní vojenské službě a vojenská práce v letech 1969–1992, In: *Historie a vojenství: Časopis Historického ústavu Armády ČR*, roč. 62, 2013, ISSN 0018-2583, s. 4–19.

TRETERA, Rajmund Jiří. *Stát a církev v České republice*. Právo (Karmelitánské nakladatelství). Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2002. ISBN 80-7192-707-4.

VLČEK, Martin, *Příživnictví v československém trestním právu*, Praha: Academia 1985.

VOJÁČEK, Ladislav; SCHELLE, Karel a KNOLL, Vilém. *České právní dějiny*. 3. upravené vydání. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2016. ISBN 978-80-7380-575-3.

VOLKOV, Michail Ivanovič. *Slovník politické ekonomie*, Praha: Svoboda 1982.

2. Seznam použitých internetových zdrojů

Druhá vláda Klementa Gottwalda [online]. [cit. 7. 2. 2024], poslední úprava 26. 2. 2023. Dostupné z WWW:

https://cs.wikipedia.org/wiki/Druh%C3%A1_vl%C3%A1da_Klementa_Gottwalda.

3. Seznam použitých právních předpisů

Nařízení vlády č. 70/1968 Sb., o hospodářském zabezpečení církve řeckokatolické státem.

Ústavní zákon č. 100/1960 Sb., Ústava Československé socialistické republiky.

Ústavní zákon č. 143/1968 Sb., o československé federaci.

Ústavní zákon č. 150/1948 Sb., Ústava Československé republiky.

Vládní nařízení č. 114/1969 Sb., jímž se stanoví, v kterých případech může být vydání cestovního dokladu odepřeno.

Zákon č. 102/1953 Sb., kterým se mění a doplňují ustanovení trestního práva správního.

Zákon č. 127/1968 Sb., o některých přechodných opatřeních v oblasti tisku a ostatních hromadných informačních prostředků.

Zákon č. 140/1961 Sb., trestní zákon.

Zákon č. 141/1961 Sb., trestní řád.

Zákon č. 149/1947 Sb., o národní bezpečnosti.

Zákon č. 149/1947 Sb., o národní bezpečnosti.

Zákon č. 150/1969 Sb., o přečinech.

Zákon č. 150/1969 Sb., o přečinech.

Zákon č. 165/1958 Sb., o zásadních nabývání a pozbývání státního občanství.

Zákon č. 194/1949 Sb., o nabývání a pozbývání státního občanství.

Zákon č. 217/1948 Sb., o zřízení Státního úřadu pro věci církevní.

Zákon č. 218/1949 Sb., o hospodářském zabezpečení církví a náboženských společností.

Zákon č. 231/1948 Sb., na ochranu lidově demokratické republiky.

Zákon č. 232/1948 Sb., o státním soudu.

Zákon č. 247/1948 Sb., o táborech nucené práce.

Zákon č. 247/1948 Sb., o táborech nucené práce.

Zákon č. 50/1923 Sb., na ochranu republiky.

Zákon č. 52/1949 Sb., o hlášení obyvatelstva a o povolování pobytu cizinců.

Zákon č. 58/1950 Sb., o vysokých školách.

Zákon č. 63/1965 Sb., o cestovních dokladech.

Zákon č. 81/1966 Sb., o periodickém tisku a o ostatních hromadných informačních prostředcích.

Zákon č. 86/1950 Sb., trestní zákon.

Zákon č. 95/1948 Sb., o základní úpravě jednotného školství.

Zákon České národní rady č. 39/1969 Sb., o nabývání a pozbývání státního občanství České socialistické republiky.

Zákon Slovenské národní rady č. 206/1968 Sb., o nabývání a pozbývání státního občanství Slovenské socialistické republiky.

Zákonné opatření předsednictva Federálního shromáždění č. 15/1970 Sb., o zániku práva osobního užívání bytu a vyklizení bytu občanů, kteří se protiprávně zdržují mimo území Československé socialistické republiky.

Zákonné opatření předsednictva Federálního shromáždění č. 99/1969 Sb., o některých přechodných opatřeních nutných k upevnění a ochraně veřejného pořádku.

Vybrané otázky právních forem persekucí v 60. až 80. letech 20. století v Československu

Abstrakt

Po roce 1948, kdy byl v Československu nastolen komunistický režim, došlo k uzákonění řady perzekučních nástrojů tak, aby byl potlačen jakýkoliv nesouhlas s nastoleným režimem a odpůrci socialistického zřízení byli eliminováni. Diplomová práce se soustředí na období 60. a 80. let 20. století, kdy perzekuce sice nedosáhly takové míry a krutosti, jakou měly v 50. letech 20. století, ale přesto byly velmi významnou součástí represivní složky vládního režimu. Hlavní pozornost práce se soustředí na perzekuce v době před pražským jarem, sleduje období společenského uvolnění v roce 1968 a opětné zavedení perzekučních mechanismů v období po srpnu 1968. Práce v prvních kapitolách popisuje a analyzuje právní vývoj po druhé světové válce s důrazem na 60. a 80. léta 20. století a následně se soustředí na konkrétní formy exekuce, ať už se jedná o perzekuce trestněprávní, perzekuce na poli státního občanství, perzekuce v oblasti majetkového práva nebo pracovního práva.

Klíčová slova: právní forma, persekuce, Československo

Selected issues of legal forms of persecution in the 60s to 80s of the 20th century in Czechoslovakia

Abstract

After the year 1948, when the communist regime was established in Czechoslovakia, a number of persecutory instruments were enacted in order to suppress any disagreement with the established regime and to eliminate opponents of the socialist establishment. The thesis focuses on the period of the 1960s and 1980s, when the persecutions did not reach the level and cruelty they had in the 1950s, but they were still a very significant part of the repressive component of the government regime. The main focus of the work is on the persecution in the period before the so called Prague Spring, it follows the period of social relaxation in 1968 and the re-introduction of persecution mechanisms in the period after August 1968. In the first chapters, the work describes and analyzes legal developments after the Second World War with an emphasis on the 1960s and 1980s and subsequently concentrates on specific forms of enforcement, whether it is criminal prosecution, persecution in the field of citizenship, persecution in the field of property law or labor law.

Klíčová slova: legal forms, persecution, Czechoslovakia